

Kula, Ewa

Główny Instytut Pedagogiczny w Sankt Petersburgu (1828-1859) i jego rola w kształceniu nauczycieli dla szkół Królestwa Polskiego

---

Rozprawy z Dziejów Oświaty 47, 25-71

2010

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Kula

Kielce

Główny Instytut Pedagogiczny w Sankt Petersburgu (1828–1859) i jego rola w kształceniu nauczycieli dla szkół Królestwa Polskiego

Początki szkolnictwa średniego w Rosji to słabo funkcjonujące trzy gimnazja: w Petersburgu od 1726 r., w Moskwie od 1755 r. i w Kazaniu od 1758 r. Były one okresowo zamykane z powodu braku albo uczniów, albo nauczycieli¹. W 1786 r. w celu przygotowania nauczycieli do szkół publicznych utworzono, w ramach reform Katarzyny II, Seminarium Nauczycielskie, wydzielając je z powstałej w 1783 r. Petersburskiej Głównej Szkoły Publicznej, której dyrektorem był Teodor Jankowicz de Miriewo, wcześniej realizujący w serbskich prowincjach Austrii założenia reformy szkolnictwa elementarnego Johanna von Felbigera. Zadaniem Seminarium było kształcenie nauczycieli dla potrzeb szkół miejskich, tzw. głównych, oraz szkół ludowych. Wprawdzie pierwsi absolwenci z 1783 r. byli skierowani tylko do szkół Petersburga, ale stopniowo, w kolejnych latach obejmowali posady w pozostałych guberniach². W 1803 r. placówkę tę przemianowano w Gimnazjum Nauczycielskie, posiadające cechy szkoły wyższej, którego uczniowie kształcili się na koszt państwa. Kurs nauki dzielił się na dwie piony: nauk matematycznych i nauk historycznych. Na początku XIX w. kadry nauczycielskie dla gimnazjów rosyjskich postanowiono przygotowywać w uniwersytetach, stąd organizowano tam instytu-

---

¹ Por. Т. Н. Кандаурова, *Гимназии*, [w] *Очерки русской культуры XIX века*, t. 3: *Культурный потенциал общества*, red. Л. В. Кошман, Москва 2001, s. 72–73.

² Ю. Д. Марголис, Г. А. Тышкин, *«Единым вдохновением». Очерки истории университетского образования в Петербурге в конце XVIII – первой половине XIX в.*, Санкт Петербург 2000, s. 99.

ty nauczycielskie lub pedagogiczne³. Niedostateczna liczba nauczycieli szkół średnich spowodowana była wówczas przede wszystkim bardzo trudnymi warunkami materialnymi tej grupy zawodowej. Główną przyczyną zaś niedostatków środków materialnych szkół były powtarzające się odmowy miejskich społeczności lokalnych płacenia składek uzupełniających na etaty nauczycielskie. Środki, którymi dysponowały szkoły w latach 1803–1804, nawet przez rząd uznane były za niewystarczające⁴. Zarówno jednak potrzeby rządu, jak i interesy wyższych stanów oraz wola prywatnych ofiarodawców przyczyniły się do istotnych zmian w systemie szkół ogólnokształcących. Znalazło to odzwierciedlenie w ustawie z 5 listopada 1804 r., zgodnie z którą w każdym ówczesnym gimnazjum powinno uczyć ośmiu nauczycieli, w tym pięciu tzw. nauczycieli nauk (starszych nauczycieli), dwóch języków nowożytnych (zwanymi nauczycielami młodszymi) i jeden nauczyciel rysunku. W celu przygotowania jednych i drugich otwarto wówczas instytuty pedagogiczne przy uniwersytetach: Moskiewskim, Charkowskim i Kazańskim. Ponieważ w Sankt Petersburgu nie było uniwersytetu, utworzono tam, ustawą z 16 kwietnia 1804 r., Instytut Pedagogiczny poprzez przekształcenie wspomnianego wcześniej gimnazjum nauczycielskiego. Nowo utworzone placówki były zakładami o charakterze zamkniętym, a ich absolwenci zobowiązani byli do odpracowania w zawodzie 6 lat⁵. Najlepszych z nich wysyłano na koszt państwa za granicę, gdzie byli przygotowywani na stanowiska profesorów.

Ustawą z 23 grudnia 1816 r. roku petersburski Instytut zreorganizowano, tworząc Główny Instytut Pedagogiczny, którego celem było, oprócz kształcenia nauczycieli gimnazjalnych, także przygotowanie kadr dla szkół prywatnych oraz profesorów i wykładowców wyższych uczelni. Instytut zarówno z uwagi na strukturę organizacyjną, jak i uprawnienia kadry nauczającej posiadał cechy uniwersytetu⁶. Nauczanie w Instytucie miało trwać 6 lat w oddziałach: nauk filozoficznych i prawniczych, nauk fizycznych i matematycznych oraz nauk historycznych i filologicznych. Program kształcenia zbliżony został wówczas do uniwersyteckiego, a kurs

³ W jednym z pierwszych gimnazjów rosyjskich, utworzonym w 1755 r. przy Uniwersytecie Moskiewskim, nauczycielami byli studenci. Gimnazjum funkcjonowało do 1812 r. Składało się z dwóch oddziałów: dla dzieci pochodzenia szlacheckiego i dla dzieci różnocyfńców, a jego celem było przygotowanie młodzieży do studiów uniwersyteckich.

⁴ С. В. Рождественский, *Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения 1802–1902*, Санкт Петербург 1902, s. 135, 139.

⁵ *Материалы по вопросу о приготовлении учителей для гимназий и прогимназий*, Санкт Петербург 1865, s. 1.

⁶ Ю. Д. Марголис, Г. А. Тышкин, «Единым вдохновением», s. 100–101.

rozdzielony na wstępny, trwający 2 lata oraz końcowy, trwający 3 lata. Podczas nauki na kursie wstępnym słuchacze zdobywali wykształcenie w zakresie przedmiotów wspólnych dla wszystkich trzech fakultetów, natomiast na kursie końcowym wykładane miały być przedmioty konkretnego już fakultetu. Szósty rok nauki planowano przeznaczyć na pedagogikę. Jednak zanim Instytut wykształcił absolwentów, już po 3 latach działalności decyzją Ministerstwa Oświecenia Publicznego z 8 lutego 1819 r. włączony został w strukturę nowo utworzonego Uniwersytetu Petersburskiego, z zachowaniem liczby przyjmowanych tam studentów, tj. 100 osób⁷.

W niniejszym artykule zaprezentowano organizację i działalność Głównego Instytutu Pedagogicznego w Petersburgu w latach 1828–1859. Szczególną uwagę zwrócono na tych jego absolwentów, którzy po studiach podjęli pracę w szkołach średnich na terenie Królestwa Polskiego. Podstawę źródłową artykułu stanowią, oprócz drukowanych sprawozdań i opracowań jubileuszowych znajdujących się w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu, przede wszystkim akta Instytutu przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Sankt Petersburga (Центральный государственный исторический архив Санкт Петербурга) oraz akta osobowe absolwentów Instytutu, późniejszych nauczycieli szkół średnich w Królestwie Polskim, zgromadzone w Państwowym Rosyjskim Archiwum Historycznym w Sankt Petersburgu (Российский государственный исторический архив в Санкт Петербурге). Wykaz kadry naukowej Instytutu oraz dane dotyczące zajmowanych przez poszczególne osoby stanowisk opracowano, opierając się na wspomnianych sprawozdaniach i źródłach archiwalnych.

Organizacja Głównego Instytutu Pedagogicznego w latach 1828–1859

Kiedy dla Uniwersytetu w Sankt Petersburgu opracowano ustawę z 4 stycznia 1824 r., istniejący przy nim instytut pedagogiczny mógł przyjmować co roku, podobnie jak pozostałe działające przy uniwersytetach w Charkowie, Moskwie i Kazaniu, tylko 24 studentów. Tym samym liczba kandydatów do zawodu nauczycielskiego w szkołach średnich Rosji zmniejszyła się ze 172 do 96 rocznie. Ponieważ potrzeby w tym zakresie były znacznie większe, w 1828 r. reaktywowano Główny Instytut Pedago-

⁷ Do wspomnianych trzech uniwersyteckich instytutów pedagogicznych przyjmowano po 24 uczniów rocznie. *Акт двадцатипятилетнего юбилея Главного педагогического института 30 сентября 1853 г.*, Санкт Петербург 1853, s. 14.

giczny, którego zadaniem było kształcenie, niezależnie od instytucji znajdujących się przy uniwersytetach, 100 kandydatów na nauczycieli gimnazjalnych i profesorów do zakładów naukowych pozostających w gestii Ministerstwa Oświecenia Publicznego⁸. A zatem w porównaniu z ustawą z 1816 r., Instytut w swoim nowym kształcie został powołany do kształcenia nauczycieli i profesorów nie dla wszystkich szkół, jak to miało miejsce wcześniej, i nie podlegał już, jak poprzednio, kuratorowi okręgu naukowego. Absolwenci Instytutu zobowiązani byli do odpracowania 8, a nie jak dotychczas 6 lat w resorcie oświecenia.

Bezpośrednimi wykonawcami wszelkich zaleceń władz oświatowych byli w Instytucie jego dyrektorzy: w latach 1828–1847 Fiodor Iwanowicz Middendorf, absolwent Uniwersytetu w Jenie, a w latach 1847–1859 Iwan Iwanowicz Dawydow, wychowanek Uniwersytetu Moskiewskiego⁹. Wprawdzie obydwaj realizowali zadania stojące przed tą placówką, jednak każdy z nich hołdował innym metodom pracy, stąd wyróżnić można w funkcjonowaniu Instytutu dwa podokresy: F. I. Middendorf w swojej działalności kierował się przekonaniem, że znajomość poszczególnych dyscyplin wiedzy a umiejętność ich wyłożenia uczniom stosownie do ich wieku i możliwości to nie jedno i to samo. Zgodnie z wyznawaną przez siebie maksymą *docendo discimus*, starał się o zagwarantowanie studentom możliwości kształcenia praktycznego. I. I. Dawydow już na początku pracy na stanowisku dyrektora Instytutu opublikował artykuł, w którym przedstawił swoje stanowisko dotyczące działalności rosyjskich uniwersytetów. Opowiadając się za ich utrzymaniem, podkreślał zmiany, jakie zaszły w ciągu 25 lat w składzie społecznym studentów i profesorów, zmianę motywacji studiowania wśród studentów, którzy wcześniej oczekiwali uzyskania rangi zapewniającej dobrą posadę w służbie rządowej, a ostatnio coraz częściej kierują się potrzebą zdobywania wiedzy i uzyskiwania stopni naukowych. Akcentował rolę i znaczenie działalności absolwentów uniwersytetów rosyjskich we wszystkich dziedzinach, w których pracowali, wprowadzając ulepszenia do służby państwowej¹⁰. Jego poglądy znajdowały odzwierciedlenie w sposobie kierowania placówką, bowiem w czasie trwania kadencji I. I. Dawydowa skoncentrowano się na zwiększeniu twórczej działalności studentów, zbliżając tym samym poziom kształcenia do uniwersyteckiego,

⁸ *Материалы по вопросу*, s. 5.

⁹ Dane osobowe F. I. Middendorfa oraz I. I. Dawydowa zamieszczono w aneksie.

¹⁰ Za: K. Bartnicka, „*Jaki powinien być uniwersytet rosyjski?*” – *sprawy uniwersyteckie w świetle ankiety Ministerstwa Oświecenia Narodowego w 1849 r.*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1996, t. XXXVII, s. 91–117.

i najwidoczniej z tego powodu klasy nauczania praktycznego zostały przez dyrektora zamknięte¹¹.

Instytut w świetle ustawy z 30 września 1828 r. miał trzy fakultety: nauk filozoficznych i prawniczych, nauk matematycznych i fizycznych oraz nauk historycznych i filologicznych. Absolwenci nie otrzymywali stopnia magistra ani doktora. Po ukończeniu kursu wstępnego (*предварительно*), gdzie nauczanie trwało 3 lata, słuchacze przechodzili do oddziału średniego, gimnazjalnego, i po zdaniu egzaminów przedstawiana była ministrowi oświecenia publicznego imienna lista tych osób w celu nadania im tytułu studentów¹². Absolwenci pełnego kursu w Instytucie otrzymywali stopień młodszego nauczyciela gimnazjalnego i, podobnie jak absolwenci uniwersytetów, mogli ubiegać się o stopień magistra lub doktora w uniwersytetach. Bez wątplenia zatem był Instytut, także w omawianym okresie, szkołą wyższą o cechach uniwersytetu. Instytut zwolniony był też z przeprowadzania egzaminów dla osób postronnych, chcących uzyskać stopień naukowy niezbędny do otrzymania „czynu” w służbie państwowej¹³. Nie przyjmował też wolnych słuchaczy¹⁴.

Oddział gimnazjalny był również szkołą ćwiczeń dla studentów Instytutu, ponieważ stworzone zostały tam możliwości prowadzenia przez nich zajęć praktycznych. Oddział zamknięto w 1847 r., równocześnie z fakultetem prawa. Po zamknięciu fakultetu prawa ustalono, że gdyby w gimnazjach lub uniwersytetach potrzebni byli nauczyciele nauk prawnych, wybrani studenci Głównego Instytutu Pedagogicznego będą mogli uczęszczać na wykłady prawa w Uniwersytecie. Jednak w obu fakultetach wprowadzono wykład z podstaw prawa administracyjnego obowiązującego w Rosji. Rok później zniesiony został także, za zgodą Ministerstwa Oświecenia Publicznego, kurs wstępny, którego rolą było wyrównanie poziomu wykształcenia nowo przyjętych¹⁵. Ponieważ studia w Instytucie

¹¹ *Краткое историческое обозрение действий*, s. 3–4.

¹² *Отчет о действиях Главного педагогического института с 1842 по 1844 год*, Санкт Петербург 1845, s. 9–11.

¹³ Por. *Энциклопедический словарь*, t. 32, Санкт Петербург 1901, s. 439–441; E. I. Малкова, М. А. Плюхина, *Документы высших и центральных учреждений XIX – начала XX в. как источник биографических сведений*, [w] *Некоторые вопросы изучения исторических документов XIX – начала XX в.*, Ленинград 1967, s. 204–228.

¹⁴ W § 7 ustawy z 30 IX 1828 r. zapisano, że Instytut ma być zakładem naukowym zamkniętym w najściślejszym tego słowa znaczeniu, wobec czego nie dopuszcza się przyjmowania wolnych słuchaczy. Por. tekst ustawy [w] *Акт двадцатипятилетнего юбилея*, s. 15.

¹⁵ W oddziale wstępnym dzień ucznia rozpisany był na godz. 5.30 – 20.00, z tego 5 lub 6 godzin przeznaczano na zajęcia dydaktyczne. Po 3 latach słuchacze przechodzili do oddziału średniego, gimnazjalnego, gdzie dzień ucznia trwał od godz. 6.00 do 21.00, z czego na wykłady przeznaczano średnio 7 ½ godz. *Отчет о действиях*, s. 9–11.

podejmowali w tym czasie wychowankowie gimnazjów, liceów oraz uniwersytetów, nie było już potrzeby utrzymywania tego kursu. Decyzja ta była związana także z faktem podporządkowania Instytutu ustawie uniwersyteckiej z 1835 r.¹⁶ Ograniczyła ona znacznie dotychczasową autonomię uniwersytecką. Na krótko przed jej zatwierdzeniem ogłoszone zostało zarządzenie o „uwolnieniu” uniwersytetów od zwierzchnictwa nad okręgami szkolnymi. Oznaczało to, że uniwersytety pozbawione zostały możliwości sprawowania kontroli nad szkolnictwem niższych szczebli. Równocześnie pozbawiono władze uniwersyteckie funkcji sędziowskich wobec studentów i cenzorskich względem własnych wydawnictw¹⁷.

Rozporządzenie Ministra Oświecenia Publicznego z 7 lutego 1849 r., dotyczące skrócenia czasu kształcenia w Instytucie z 6 do 4 lat oraz obowiązkowej służby po studiach z 8 do 6 lat spowodowane było zauważalnym zmniejszeniem zainteresowania studiami, ponieważ kandydaci wybierali instytuty przy uniwersytetach, gdzie zarówno czas studiów, jak i obowiązkowej służby był krótszy, a dyplomy równoważne¹⁸. W praktyce jednak w dokumentach absolwentów niezmiennie zamieszczane były zapisy o obowiązku przesłużenia 8 lat w służbie państwowej. Sam minister, po kilku miesiącach obowiązywania wspomnianego rozporządzenia, wystąpił 16 czerwca 1849 r. do dyrektora Głównego Instytutu Pedagogicznego z pismem na temat mianowania na stanowisko nadetatowego nauczyciela języka rosyjskiego w Królestwie Polskim Tomasza Oleszkiewicza, z obowiązkiem wysługi 8 lat w resorcie oświecenia publicznego. Podobny zapis zachował się w dokumentach Siemiona Sołncewa, który ukończył Instytut dużo później, w 1857 r., i został mianowany na stanowisko młodszego nauczyciela języka rosyjskiego i geografii w Gimnazjum w Je-

¹⁶ Nowa ustawa uniwersytecka została ogłoszona przez ministra Uwarowa. Zatwierdzono ją 26 lipca 1835 r., a weszła w życie 1 stycznia 1836 r. Zgodnie z art. 91 ustawy, kandydaci do uniwersytetu musieli zdać egzamin wstępny, zgodnie z przepisami w tym zakresie wydanymi przez Ministerstwo Oświecenia Publicznego. Przy tym zaznaczono, iż uwzględnia się pozytywne świadectwa ukończenia gimnazjów, dające prawo przystąpienia do egzaminu lub zwolnienia z niego. Por. *Общий устав Императорских российских университетов 27 июня 1835 г.*, [w] *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения*, t. 2, cz. 1, Санкт Петербург 1875, kol. 983.

¹⁷ Ustawa obowiązywała we wszystkich uniwersytetach, z wyjątkiem uniwersytetów Dorpackiego i Kijowskiego. W Uniwersytecie Dorpackim obowiązywała ustawa z 4 czerwca 1820 r. Uniwersytet Kijowski funkcjonował na podstawie odrębnej ustawy z 9 czerwca 1842 r. Por. J. Schiller, *Universitas rossica. Koncepcja rosyjskiego uniwersytetu 1863–1917*, Warszawa 2008, s. 84–95; F. Nowiński, *Uniwersytet Petersburski w systemie szkolnictwa uniwersyteckiego Rosji (do lat osiemdziesiątych XIX w.)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 1984, t. XXVII, s. 37–57.

¹⁸ *Краткое историческое обозрение действий*, s. 12.

katierinosławiu (obecnie Dniepropietrowsk), z obowiązkiem odpracowania w resorcie oświecenia 8 lat, ponieważ studiował na koszt państwa. Kiedy w 1864 r. został zwolniony ze służby z powodu choroby, zaznaczono w jego dokumentach, że po wyzdrowieniu zobowiązany jest dosłużyć za otrzymane wykształcenie do ośmiu lat. Tak się też stało, tyle że ostatnich kilkanaście lat S. Sołncew pracował już na terenie Królestwa Polskiego, gdzie w latach 1865–1883 wykładał język rosyjski i literaturę kolejno w gimnazjach plockim, pińczowskim i piotrkowskim, pełniąc w dwóch ostatnich szkołach funkcję inspektora¹⁹. Dodać należy, iż ponowny brak konsekwencji ze strony ministra wyrażał się przydzieleniem T. Oleszkiewiczowi i innym, którzy ukończyli jedynie kurs „*предворительный*”, a więc trwający 3 lata kurs wstępny, praw młodszych nauczycieli gimnazjów. Decyzję taką minister podjął, kierując się pewnie pilną potrzebą zapelnienia stanowisk nauczycieli języka rosyjskiego w szkołach średnich Królestwa w latach międzypowstaniowych²⁰. Stawia to jednak w nowym świetle niektórych nauczycieli-absolwentów Instytutu, legitymujących się przecież formalnie wykształceniem wyższym, których faktyczne wykształcenie było w przypadku ukończenia kursu wstępnego na poziomie niższym niż średnie.

Po wprowadzonych zmianach, Główny Instytut Pedagogiczny w Petersburgu, w porównaniu z uniwersytetami, miał tylko mniej fakultetów, a mianowicie dwa: historyczno-filologiczny i fizyczno-matematyczny, przygotowujące nauczycieli gimnazjalnych. Od tego też czasu zajęcia w Instytucie trwały, podobnie jak w uniwersytetach, do czerwca, a nie jak od 1832 r., do grudnia²¹.

W wyniku realizacji rozporządzeń Ministerstwa Oświecenia Publicznego z 1851 r., Instytut został podzielony na dwa kursy: wyższy i niższy, a każdy z nich z kolei podzielono na dwa fakultety: historyczno-filologiczny i fizyczno-matematyczny. Przy fakultecie historyczno-filologicznym otwarto

¹⁹ Российский Государственный Исторический Архив, Санкт Петербург [RGIA], фонд [f.] 733, опис [op.] 225, дело [d.] 466, *Формулярный список о службе Семена Федоровича Солнцева с 10.09.1883 г.*, k. 17–26.

²⁰ T. Oleszkiewicz nie wypełnił też obowiązku wynikającego z § 13 Ustawy Instytutu, zgodnie z którym po ukończeniu nauki powinien przepracować minimum 3 lata w szkołach na terenie Imperium. Aż do emerytury w 1884 r. pracował w warszawskich szkołach średnich. Центральный Государственный Исторический Архив Санкт Петербурга [CGIA SPbl], f. 13, op. 1, d. 4001, *Об определении студентов и воспитанников в учителя*, k. 1–2; Archiwum Państwowe M. st. Warszawy [APW], zesp. 198, sygn. 57, k. 97; ibidem, sygn. 60, k. 55; „Циркуляр по Управлению Варшавским Учебным Округом” 1867, s. 18; ibidem 1868, s. 246; ibidem 1869, s. 432; ibidem 1884, s. 242.

²¹ *Историческое обозрение первого двадцатилетия Главного педагогического института 1828–1853*, Санкт Петербург 1853, s. 31.

oddział, którego zadaniem było przygotowywanie nauczycieli literatury rosyjskiej i historii w szkołach średnich Warszawskiego Okręgu Naukowego, wobec znacznych braków takiej kadry²². Organizacja kształcenia w ramach tego oddziału była przedmiotem zainteresowania ministerstwa w 1855 r. Minister zwrócił wówczas uwagę na przeładowanie programu studiów na III i IV kursie oraz na utrudnienia związane z faktem wykładania historii starożytnej, średniowiecznej i nowożytnej w języku niemieckim. Podkreślił też niedostateczną, jego zdaniem, liczbę książek w języku polskim dla studentów tego oddziału (w bibliotece były tylko *Wypisy* i *Historia literatury* Michała Wiszniewskiego oraz *Słownik języka polskiego* [prawdopodobnie S. B. Lindego – E. K.]²³. Należy wyjaśnić, iż profesorowie cudzoziemscy przeważnie nie znali języka i kultury rosyjskiej²⁴. W tym czasie w Uniwersytecie Warszawskim przyjęty był zwyczaj prowadzenia wykładów w języku ojczystym profesora, i w takim też języku odbywały się uroczyste egzaminy dyplomowe z poszczególnych przedmiotów²⁵.

Kandydatów do wspomnianego oddziału, w liczbie 20 co roku, rekrutowano spośród rdzennych Rosjan wyznania prawosławnego²⁶. Zasady tej

²² CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 4029, *По высочайшему повелению о содержании в Институте 20 воспитанников для приготовления их учителями по Варшавскому учебному округу и о назначении для них экстраординарного профессора польского языка и одного комнатного надзирателя*, k. 1.

²³ W piśmie wystosowanym w tej sprawie do ministerstwa wyjaśniono, że studenci systematycznie czytają „Bibliotekę Warszawską”, co tylko potwierdza fakt niedostatecznego wyposażenia biblioteki w literaturę przeznaczoną dla przyszłych nauczycieli szkół w Królestwie Polskim. CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 2379, *О мнимых неудобствах по образованию в Главном педагогическом институте воспитанников варшавского отделения*, k. 1.

²⁴ Nie znaleziono oficjalnego wyjaśnienia powodów prowadzenia wykładów z historii w języku niemieckim. Pozostaje jedynie domyślać się, iż zgodnie z panującym na uniwersytetach zwyczajem, takie było życzenie zatrudnionego wówczas w Katedrze Historii, pochodzącego z Nadrenii Friedricha Lorenza, doktora filozofii. Najwidoczniej zbyt słabo znał język rosyjski, bowiem napisana przez niego książka była tłumaczona z niemieckiego przez W. W. Markowa (por. biogram w aneksie). W cytowanym przez Kalinę Bartnicką memoriale profesora Uniwersytetu Dorpackiego Georga F. Parrota do cara Mikołaja I z 1827 r., brak znajomości języka rosyjskiego przez profesorów cudzoziemskich był jednym z argumentów przemawiających za ich wymianą na rodowitych Rosjan. G. F. Parrot wyjaśniał, że ci z profesorów, którzy mówią w obcym języku, nie są przez studentów rozumiani, ci zaś, którzy próbują wykladać po rosyjsku, narażają się na śmieszność i nie są w stanie zainteresować słuchaczy. Por. K. Bartnicka, *Jaki powinien być uniwersytet rosyjski?*, s. 93–94.

²⁵ M. Wawrykowa, *Uniwersytet Warszawski w latach 1816–1831*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807–1915*, red. S. Kieniewicz, Warszawa 1981, s. 165.

²⁶ Decyzją tą formalnie zwiększono liczbę studentów Instytutu do 154. W 1840 r. zdecydowano, że spośród absolwentów Seminarium Nauczycielskiego w Dorpacie co roku wysyłanych będzie 4 wychowanków do Głównego Instytutu Pedagogicznego dla przygotowania nauczycieli języka rosyjskiego dla szkół Dorpackiego Okręgu Naukowego. Kolejnym rozpo-

przestrzegano rygorystycznie, dlatego żaden ze stypendystów Królestwa Polskiego, kierowanych na studia do Rosji, nie był tu przyjmowany. Inaczej rozwiązana została kwestia zezwolenia na studiowanie osobom urodzonym na terenie Królestwa Polskiego, które po studiach zostawały w służbie w guberniach Imperium, o czym będzie mowa w dalszej części tekstu. W celu stworzenia studentom studiującym w oddziale kształcącym nauczycieli dla Warszawskiego Okręgu Naukowego warunków do jak najlepszego wypełniania przyszłych obowiązków, zobowiązano ich do nauzenia się języka polskiego, w związku z czym zostali nawet zwolnieni z nauki języka greckiego²⁷. Analogicznie studenci oddziału tzw. kaukaskiego, przygotowywani do służby w szkołach na terenie Kaukaskiego Okręgu Naukowego, uczyli się języków ormiańskiego, gruzińskiego i tatarskiego kosztem niektórych innych przedmiotów, zgodnie z przepisami z 1849 r. Nauczanie języka polskiego w 1851 r. powierzono wybitnemu slawiście, Piotrowi Pawłowiczowi Dubrowskiemu²⁸. Ponieważ w 1858 r. podjęto decyzję o zamknięciu Instytutu, studenci, którzy zapisali się na wykłady języka polskiego w tym roku, nie mieli już możliwości uczestniczenia w nich. Żaden z tej grupy nie trafił do szkół średnich na terenie Królestwa Polskiego²⁹.

---

rządzeniem z 1849 r. postanowiono posyłać do Instytutu po 10 osób rocznie spośród obywateli kaukaskich i zakaukaskich w celu przygotowania ich do pracy pedagogicznej w Kaukaskim Okręgu Naukowym. W 1850 r. zwiększono limit o 20 osób, przyjmując studentów Uniwersytetu Petersburskiego, studiujących na koszt państwa, w celu przygotowania ich do pracy w Petersburskim Okręgu Naukowym. Ogółem więc zwiększono liczbę studiujących o 54 osoby rocznie. Jednak w praktyce Instytut nigdy nie osiągnął takiej liczby studentów, ponieważ z jednej strony okręgi naukowe: Petersburski, Dorpacki, Kaukaski i Warszawski nie miały takich potrzeb, z drugiej zaś rosnące koszty utrzymania Instytutu (oświetlenie, ogrzewanie, remonty) nie pozwalały na zwiększenie liczby studentów. CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 4029, *По высочайшему повелению о содержании в Институте 20 воспитанников для приготовления их учителями по Варшавскому учебному округу и о назначении для них экстраординарного профессора польского языка одного комнатного надзирателя*, k. 1; *Краткое историческое обозрение действий*, s. 16–17.

²⁷ Decyzją Ministerstwa Oświecenia Publicznego z 5 września 1851 r., studenci przeznaczeni na służbę w szkołach średnich Królestwa Polskiego byli zwolnieni z lekcji języka greckiego, w związku z czym dyrektor Dawydow zdecydował się na uruchomienie klasy języka polskiego. CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 2293, *Дело конференции ГПИ по высочайшему повелению о приготовлении учителей для Варшавского учебного округа*, k. 14, 19. Nawiasem mówiąc, car Mikołaj I rok później polecił ograniczyć nauczanie greki w szkołach średnich z uwagi na dość wysokie – jego zdaniem – koszty nauczania tego przedmiotu. Mimo iż natychmiast zalecono pozostawienie tego przedmiotu najwyżej w dwóch-trzech gimnazjach na południu Rosji, minister Awraam Norow pozostawił grekę w dziesięciu gimnazjach.

²⁸ Dane osobowe P. P. Dubrowskiego zamieszczono w aneksie.

²⁹ Byli to: z III kursu: Andriej Szteinfeld, Siergiej Okunikow, Aleksandr Połowcew, Wasilij Modestow, Aleksandr Słowinskij; z II kursu: Jewgienij Fortunatow, Piotr Zanujewicz,

Nie była to w dziejach Instytutu pierwsza decyzja o wykładaniu języka polskiego w murach tej uczelni. Wcześniej miało to miejsce w 1833 r., na skutek pisma kuratora Białoruskiego Okręgu Naukowego, w którym wyraził on zadowolenie z wysokiego poziomu przygotowania nauczycieli. Podkreślił również, iż jedyny niedostatek w wykształceniu absolwentów Instytutu, którzy podejmowali pracę w szkołach na Litwie, to właśnie nieznajomość języka polskiego. „Do szkoły przychodzą dzieci – pisał kurator w piśmie do ministerstwa – prosto z domów rodzicielskich, czasami nie słysząc ani jednego słowa po rosyjsku”. Poprosił o kształcenie w zakresie języka polskiego kandydatów pochodzących z Białoruskiego Okręgu Naukowego³⁰. Decyzją ministerstwa z 23 sierpnia 1833 r., wykładanie tego przedmiotu powierzono radcy stanu, nauczycielowi języka łacińskiego i greckiego w białostockim Gimnazjum, Tomaszowi Kurhanowiczowi³¹. Nauczanie języka polskiego zlikwidowano decyzją Departamentu Oświecenia Publicznego w Ministerstwie z końcem 1837 r. Jako przyczynę podano znaczne postępy dzieci i młodzieży mieszkających na terenie guberni zachodnich w uczeniu się języka rosyjskiego, wobec czego nauczanie języka polskiego ich przyszłych nauczycieli było, zdaniem przedstawicieli resortu oświaty, zbędne³².

W obu fakultetach Instytutu wykładano po 1851 r. następujące przedmioty (czas trwania zajęć podano w godzinach zegarowych):

- w ramach fakultetu historyczno-filologicznego: oddział niższy – religia – 3, psychologia i logika – 3, historia Rosji – 3, starożytna geografia i historia – 6, ekonomia polityczna i statystyka – 3, teoria literatury – 3, języki słowiańskie – 3, gramatyka porównawcza ogólna – 3, literatura grecka – 3, literatura łacińska – 3, starożytności – 1.5, literatura francuska – 3, literatura niemiecka – 3, prawoznawstwo – 1.5; oddział wyższy – historia Rosji – 3, historia powszechna – 4.5, ekonomia polityczna i statystyka – 3, państwowe i gubernialne instytucje i prawo majątkowe – 1.5, historia literatury rosyjskiej

---

Ismail Grłowicz, Wasilij Rafalskij, Paweł Kazanskij, Łukian Zwolinskij, Cyprian Rej, Władysław Proniewskij; z I kursu: Władimir Białobrzeskij, Awit Gorzdwińskij, Aleksandr German, Adolf Gillewicz, Konstantin Kunałowicz, Aleksandr Dubniakow. Według wyjaśnienia P. Dubrowskiego, większość z nich nie zetknęła się wcześniej z językiem polskim, stąd miał on w planach zorganizowanie dla nich kursu wstępnego, co nie doszło do skutku. CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 2472, *О поручении профессору Дубровскому преподавания желяющим студентом Института польского языка и литературы*, k. 5–7.

³⁰ CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 1979, *О преподавании польского языка воспитанником института, предназначаемым в литовския училища*, k. 1–6.

³¹ Dane osobowe T. Kurhanowicza zamieszczono w aneksie.

³² *Акт двадцатипятилетнего юбилея*, s. 23.

- 3, języki słowiańskie – 3, literatura grecka – 3, literatura łacińska – 3, historia literatury klasycznej – 3, pedagogika – 3;
- w ramach fakultetu fizyczno-matematycznego: oddział niższy – religia – 3, psychologia i logika – 3, geometria analityczna – 1.5, rachunek różniczkowy i całkowy – 3, astronomia – 3, fizyka – 3, chemia – 3, mineralogia – 3, botanika – 3, zoologia – 3, literatura rosyjska – 4.5, literatura francuska – 3, literatura niemiecka – 3; oddział wyższy – fizyka – 6, mechanika – 3, astronomia – 3, rachunek różniczkowy i całkowy – 3, chemia i technologia – 3, mineralogia – 3, botanika – 3, zoologia – 3, pedagogika – 3³³.

Ogółem więc w niższym oddziale fakultetu historyczno-filologicznego odbywały się 42 godziny zajęć tygodniowo, w wyższym zaś 30 godzin, natomiast w ramach fakultetu fizyczno-matematycznego odpowiednio 26 godzin³⁴ w oddziale niższym i 30 w wyższym. Warto nadmienić, że w Instytucie honorowany był zapis ustawy z 1804 r., zgodnie z którym zabronione było dyktowanie wykładów w klasach. Ponadto dla wszystkich studentów odbywały się raz w tygodniu zajęcia ze śpiewu cerkiewnego, dwa razy w tygodniu lekcje rysunku i nauka fechtunku, a raz w tygodniu odbywały się lekcje tańca³⁵.

Jak widać, pedagogika była wykładana w obu fakultetach (katedra pedagogiki została utworzona w Instytucie w 1840 r.) Podobnie było we wszystkich uniwersytetach rosyjskich, gdzie powołano postanowieniem z 5 listopada 1850 r. katedry pedagogiki, istniejące do 1858 r. Przedmiot ten obowiązywał studentów studiujących na koszt państwa na wszystkich fakultetach³⁶.

Kolejna zmiana w organizacji nauczania w Instytucie spowodowana była wprowadzeniem do gimnazjów historii naturalnej. W celu przygotowania nauczycieli do wykładania tego przedmiotu w szkołach średnich, wyższy kurs fakultetu fizyczno-matematycznego podzielony został, decyzją Ministerstwa Oświecenia Publicznego z 30 stycznia 1852 r., na dwa od-

---

³³ *Акт шестого выпуска студентов Главного педагогического института 23 июня 1851*, Санкт Петербург 1851, s. 13–15.

³⁴ W źródle pt. *Акт шестого выпуска студентов Главного педагогического института 23 июня 1851*, znajdującym się zasobach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Sankt Petersburgu, na stronie 15 jest błąd w podsumowaniu liczby godzin lekcji dla oddziału niższego fakultetu fizyczno-matematycznego, stąd po przeliczeniu na godziny zegarowe otrzymano tam 40,5 godzin zajęć tygodniowo. Wyliczenia zawarte w tym źródle zweryfikowano i poprawiono w niniejszym opracowaniu.

³⁵ Były to tzw. kunszty, przewidziane także w ustawie uniwersyteckiej z 1835 r., usunięte następnie z programu studiów ustawą z 1863 r. J. Schiller, *Universitas rossica*, s. 146.

³⁶ *Ibidem*, s. 145.

działy: a) nauk matematycznych oraz b) nauk przyrodniczych. W celu lepszego przygotowania nauczycieli filologii oraz historii, dwa lata później podobnie rozdzielono wyższy kurs fakultetu historyczno-filologicznego. Przy tej okazji uzupełniono program przedmiotów historyczno-politycznych w Instytucie Dyplomacji i Prawa Publicznego³⁷. Rozporządzeniem z 10 lutego 1854 r. zdecydowano, iż kształcenie pedagogiczne odbywać się będzie w ciągu czterech lat, a nie jak dotychczas, kiedy tylko ostatni rok studiów przeznaczony był na teorię i praktykę pedagogiczną. Przy tej okazji podjęto inne rozstrzygnięcie, mające wpływ na zatrudnienie absolwentów. Zdecydowano bowiem, iż studenci nie spełniający warunków do kontynuacji nauki na II lub III roku studiów mogą być mianowani na służbę w szkołach powiatowych, a nie mogący podjąć nauki na IV roku, mogą być mianowani młodszymi nauczycielami w gimnazjach.

Kadra naukowa Instytutu

Zgodnie z § 5 ustawy z 30 września 1828 r., w skład zespołu nauczającego w Instytucie wchodził: nauczyciel religii, 17 profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych, 6 adiunktów, a także nauczyciele sztuk pięknych³⁸. W roku 1856 liczba profesorów wzrosła, było mianowicie profesorów zwyczajnych 18 oraz jeden nadzwyczajny do wykładu języka polskiego³⁹. Każdy z profesorów, zatrudniony na pełnym etacie, miał realizować minimum 4 lekcje tygodniowo, czyli 6 godzin zegarowych. Profesorowie i adiunkci składali szczegółowe programy swoich przedmiotów⁴⁰.

Emerytura w wysokości pełnego wynagrodzenia przysługiwała nauczycielom Instytutu po wysłużeniu 25 lat, jeżeli nie chcieli przedłużyć służby, na podstawie przepisów z 1842 r., a konkretnie art. 493–546 usta-

³⁷ Absolwenci oddziału nauk przyrodniczych mogli być mianowani także nauczycielami matematyki w gimnazjach, ponieważ na egzaminach końcowych obowiązyali byli wylegitymować się wiedzą z matematyki i fizyki w zakresie objętym gimnazjalnym programem nauczania. Podobnie absolwenci historii zdawali egzamin z literatury rosyjskiej, a absolwenci oddziału filologicznego pytani byli z historii powszechnej i historii Rosji w zakresie programu gimnazjalnego. Tym samym jedni i drudzy mieli uprawnienia do nauczania w gimnazjach także przedmiotów wykładanych w równoległym oddziale. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 13.

³⁸ *Акт двадцатипятилетнего юбилея*, s. 15.

³⁹ Profesorowie nadzwyczajni, zamiast zwyczajnych, mogli być zatrudniani tylko w sytuacjach, kiedy nie było wyróżniającego się naukowca, który podolałby zadaniu. Por. *Описание Главного педагогического института в нынешнем его состоянии*, Санкт Петербург 1856, s. 11.

⁴⁰ *Историческое обозрение первого двадцатилетия*, s. 32.

wy o emeryturach i zasiłkach jednorazowych. Później kwestię emerytur uregulowano przepisami z 1855 r.⁴¹

W całym omawianym okresie funkcjonowania Instytutu, tj. w latach 1828–1859, współodpowiedzialnymi za jego działalność byli inspektorzy powoływani spośród kadry nauczającej. Pierwszym inspektorem, w latach 1829–1832, był profesor zwyczajny literatury rosyjskiej, Matwiej Iwanowicz Tałyzin, absolwent pierwszego kursu Instytutu, działającego jeszcze w poprzednim okresie, tj. do 1819 r. Później, krótko, od lipca 1832 r. do marca 1833 r. inspektorem był profesor Aleksandr Grigoriewicz Obodowski, a następnie adiunkt Fiodor (Teodor) Iwanowicz Busse (1833–1838). Obydwaj, w podobnym jak M. Tałyzin czasie, ukończyli Instytut. Kolejnymi inspektorami byli: profesor Uniwersytetu Petersburskiego Aleksandr Abramowicz Woskresienskij (1838–1848) i profesor zwyczajny Uniwersytetu św. Włodzimierza Aleksandr Nikiticz Tichomandrickij, który tę funkcję pełnił do zamknięcia Instytutu w 1859 r. Dane osobowe wymienionych osób zamieszczono w aneksie.

W ciągu 30 lat funkcjonowania Głównego Instytutu Pedagogicznego zatrudnionych było w nim 62 wykładowców na stanowiskach profesorów i adiunktów. W większości wykładający w Instytucie pochodzili z terenów Imperium (19 osób), 8 pochodziło z terenu Niemiec, 4 z krajów nadbałtyckich, pojedyncze osoby z Francji, Grecji. W zdecydowanej większości byli to absolwenci uniwersytetów w Pradze, Dorpacie, Jenie, Wiedniu, Lipsku, Getyndze i Berlinie, a także w Moskwie, Petersburgu, Charkowie, Kijowie i Wilnie. Wśród wykładowców byli też absolwenci Głównego Instytutu Pedagogicznego w Petersburgu, w liczbie 16 osób, w tym 8 uzyskało w trakcie pracy stopień magistra na Uniwersytecie w Petersburgu, 1 – na Uniwersytecie w Berlinie i 1 na Uniwersytecie w Charkowie. Większość zatrudnionych w Instytucie wykładowców, jak to wówczas praktykowano, zdobywała doświadczenie zagranicą, dokąd byli wysyłani w celu „pogłębienia studiów”. Niektórzy łączyli pracę w Instytucie z zatrudnieniem w Uniwersytecie Petersburskim (m.in. Aleksandr A. Woskresienskij) lub w szkołach średnich (Fiodor I. Busse, Jegor Wrangel, Roman A. Stekhardt, Aleksandr F. Postels i inni). W większości posiadali także doświadczenie w pracy naukowej i dydaktycznej już w momencie podejmowania zatrudnienia w Instytucie.

W aneksie zamieszczono wykaz kadry nauczającej, przypisanej do 21 katedr, jakie funkcjonowały w różnym czasie w Instytucie, a także krótkie biogramy tych osób.

⁴¹ *Описание Главного педагогического института в нынешнем его состоянии*, s. 6.

Studenci Instytutu

Do Głównego Instytutu Pedagogicznego w Petersburgu przyjmowano przede wszystkim absolwentów seminariów duchownych, po ukończeniu przez nich klasy nauk filozoficznych, przy czym minimalny wiek kandydata określono w ustawie na 17 lat⁴². Ustawa dopuszczała także przyjmowanie młodzieży kończącej szkoły świeckie, pod warunkiem posiadania przez nią dobrego zdrowia, zdolności i wiedzy. Egzamin wstępny obejmował wiadomości z zakresu religii, stawiano kandydatom wysokie wymagania w zakresie gramatyki rosyjskiej i retoryki, wymagano dobrego poziomu wiedzy z łaciny oraz przynajmniej dostatecznego z greki, podstaw arytmetyki i geometrii, fizyki, historii powszechnej, geografii matematycznej, geografii Rosji oraz powszechnej⁴³. Kandydat powinien przed egzaminem dostarczyć akt urodzenia i chrztu, ankietę osobową ojca (*формулярный список о службе*) lub dyplom (*атестат*), a młodzież pochodzenia szlacheckiego – dokument je potwierdzający⁴⁴.

Minister Oświecenia Publicznego wyraził również zgodę na przyjmowanie do gimnazjów oraz szkół wyższych znajdujących się na terenie Imperium Rosyjskiego osób wyznania rzymskokatolickiego urodzonych na terenie Królestwa Polskiego (*уроженцев Царства польского*), pod warunkiem wszakże przedstawienia zaświadczenia od kuratora Warszawskiego Okręgu Naukowego stwierdzającego, że nie ma żadnych przeszkód do zdobywania wykształcenia przez zainteresowanych. Przy wydawaniu takich zaświadczeń kurator miał opierać się na przepisach obowiązujących w Cesarstwie, o czym minister informował dyrektora Głównego Instytutu Pedagogicznego pismem z 13 września 1846 r. Przepisy gwarantowały urodzonym na terenie Królestwa Polskiego, którzy uczyli się w gimnazjach, uniwersytetach i innych szkołach wyższych w Imperium, przywileje – łącznie z przyznawaniem im rang i z prawem mianowania na służbę w Imperium – na równi z obywatelami rosyjskimi, z tym, że absolwenci gimnazjów rosyjskich otrzymywali rangę 14 klasy tylko za postępy

⁴² Ponieważ ustawa z 1804 r. nie ograniczała wieku kandydatów wstępujących do uniwersytetów, zdarzało się, że studia podejmowali bardzo młodzi ludzie, m.in. A. Gribojedow, który został studentem Uniwersytetu Moskiewskiego w 1806 r., kiedy miał 11 lat, i do 1812 r. zdążył zakończyć studia na trzech fakultetach. W 1820 r. specjalnym postanowieniem określono minimalny wiek studentów na 17 lat, co nie oznaczało, że przepis był przestrzegany, w 1833 r. bowiem na oddział literatury Uniwersytetu Moskiewskiego wstąpił I. S. Turgicniw w wieku lat 15. Por. Ф. А. Петров, Д. А. Гутнов, *Российские университеты*, [w] *Очерки русской культуры XIX века*, t. 3, s. 138.

⁴³ *Акт двадцатипятилетнего юбилея*, s. 15.

⁴⁴ *Акт шестого выпуска студентов*, s. 7.

w literaturze rosyjskiej (*русской словесности*). Każdy, kto po ukończeniu nauki w rosyjskich szkołach średnich i wyższych chciał pozostać na służbie w Imperium, mógł być zatrudniony w guberniach zachodnich dopiero po przesłużeniu 5 lat w guberniach wielkorusyjskich. Nie dotyczyło to osób, które w tym czasie już pracowały w guberniach zachodnich⁴⁵.

Rozporządzeniem Ministra Oświecenia Publicznego z 12 marca 1851 r. wprowadzono w Instytucie nauczanie religii rzymskokatolickiej⁴⁶. Przedmiotu tego uczył od 12 marca 1852 r. do 1 lipca 1855 r. ks. Dominik Stacewicz, absolwent fakultetu historyczno-filologicznego Uniwersytetu Petersburskiego.

Zgodnie z § 75 ustawy z 1828 r. o utworzeniu Głównego Instytutu Pedagogicznego, absolwentom przyznano prawo do posługiwania się tytułem starszych nauczycieli gimnazjalnych, ale prawo do otrzymania złotego medalu przysługiwało wyłącznie studentom „pierwszej kategorii”⁴⁷, przy czym tylko najlepszych z nich wysyłano za granicę, dając w ten sposób możliwość pogłębienia studiów osobom, które w przyszłości zajmować miały stanowiska wykładowców w uczelniach wyższych.

Instytut w ciągu 11 kursów przygotował 682 pedagogów, z których 43 było profesorami i wykładowcami szkół wyższych, 377 nauczycielami szkół średnich i 262 – nauczycielami szkół początkowych⁴⁸. Po zamknięciu Instytutu 74 studentów trzech niższych lat zadeklarowało chęć kontynuowania studiów: w Uniwersytecie Petersburskim – 64 osoby, w Uniwersytecie Moskiewskim – 5, w Charkowskim – 1, w Uniwersytecie św. Włodzimierza – 3 i w Uniwersytecie Dorpackim – 1⁴⁹. Wśród osób kończących Uniwersytet Petersburski był Aleksander Sawicki, który kształcił się w Instytucie aż do jego zamknięcia w 1859 r. W 1860 r. ukończył, jako były student Głównego Instytutu Pedagogicznego, studia na wydziale historyczno-filologicznym, uzyskując kwalifikacje starszego nauczyciela gimnazjum. Podjął pracę nauczyciela języka rosyjskiego w Gimnazjum w Pskowie

---

⁴⁵ CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 22001, единица хранения [j. hr.] 21, Дело конференции Главного педагогического института с высочайшим повелением о преимуществах воспитанников Царства польского обучающихся в учебных заведениях Империи, к. 1–2.

⁴⁶ *Отчет о главном педагогическом институте*, s. 3.

⁴⁷ W latach 1817–1822 oraz 1838–1847 funkcjonował w Instytucie również tzw. oddział drugiej kategorii (*второй разряд*), którego celem było przygotowywanie nauczycieli szkół powiatowych, czyli niższych średnich, oraz narodowych, tzn. elementarnych. Oddział ten był równocześnie miejscem praktyki dla studentów. CGIA SPb, f. 13, op. 1, *Главный педагогический институт (1804–1859), Инвентарная опись. Введение*.

⁴⁸ *Краткое историческое обозрение действий*, s. 17.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 23.

(1861–1866). Na terenie Królestwa Polskiego uczył najpierw w Gimnazjum męskim w Radomiu języka rosyjskiego i literatury (1866–1870), wykładając równoległe ten przedmiot oraz historię powszechną w Gimnazjum żeńskim. W latach 1870–1873 był inspektorem Progimnazjum klasycznego męskiego w Zamościu, gdzie oprócz języka rosyjskiego uczył czasowo geografii. 1 lipca 1873 r. objął stanowisko dyrektora Gimnazjum męskiego w Kaliszu. Zmarł w 1903 r. w Mariampolu, w czasie zatrudnienia tam na stanowisku nauczyciela miejscowego gimnazjum⁵⁰.

Ogółem w rządowych szkołach średnich Królestwa zostało zatrudnionych 28 absolwentów Głównego Instytutu Pedagogicznego, z tego, jak wynika z ustaleń Adama Massalskiego, 21 osób w latach międzypowstaniowych, pozostałych 7 podjęło pracę po reformie Aleksandra Wielopolskiego. Z grupy zatrudnionych w epoce międzypowstaniowej 9 nauczycieli pozostało w szkołach średnich Królestwa po 1862 r., ogółem więc w tym okresie uczyło 16 wychowanków Instytutu.

Najwcześniej w szkołach Królestwa Polskiego pojawił się najstarszy z tej grupy, Nikołaj Filipow, ale też był on absolwentem Instytutu funkcjonującego w okresie przed utworzeniem Uniwersytetu Petersburskiego. Jak bowiem wspomniano wyżej, Główny Instytut Pedagogiczny pierwotnie działał krótko w latach 1816–1819, kształcąc studentów na trzech fakultetach. N. Filipow ukończył studia w 1819 r. najprawdopodobniej na fakultecie fizyczno-matematycznym. Urodził się w 1796 r. w Petersburgu, tam ukończył gimnazjum, po czym podjął studia w Instytucie. W 1819 r. został mianowany pomocnikiem profesora fizyki i chemii w Szkole Głównej Inżynierii, a od 1823 r. był nauczycielem matematyki przy petersburskim Batalionie Wojennym. Od 1828 r. uczył w Pawłowskim Korpusie Kadetów. Następnie w latach 1834–1838 był jednym z inspektorów Uniwersytetu Petersburskiego, po czym przyjechał do Lublina, gdzie przez rok kierował Gimnazjum Gubernialnym. W 1839 r. przeniesiono go na stanowisko dyrektora warszawskiego Gimnazjum Gubernialnego, gdzie pracował do 1848 r. Równoległe od 1839 r. był dyrektorem Biblioteki Rządowej w Warszawie⁵¹ oraz od 1842 r. dyrektorem Kursów Prawa⁵².

⁵⁰ RGIA, f. 733, op. 203, d. 2378, *Ведомость о директоре, инспекторе и учителях Калишской мужской гимназии за 1878/79 гг.*, k. 273; „Циркуляр по Управлению Варшавским Учебным Округом” 1879, s. 240.

⁵¹ W 1834 r. Bibliotekę Publiczną, utworzoną wraz z Uniwersytetem Warszawskim w 1816 r., przemianowano na Bibliotekę Rządową. W 1862 r., po reaktywowaniu Uniwersytetu, została przemianowana na Bibliotekę Główną.

⁵² A. Massalski, *Słownik biograficzny. Nauczyciele szkół średnich rządowych męskich w Królestwie Polskim 1833–1862*, Kielce 2007, s. 135; J. Schiller, *Portret zbiorowy nauczycieli warszawskich publicznych szkół średnich 1795–1862*, Warszawa 1998, s. 270.

Wszyscy nauczyciele podejmujący pracę w szkołach średnich Królestwa pochodzili z guberni europejskiej części Rosji, co zilustrowano w tabeli 1.

Tabela 1. Pochodzenie terytorialne nauczycieli, absolwentów Głównego Instytutu Pedagogicznego

Lp.	Nazwa guberni	Liczba osób
1.	archangielska	1
2.	grodzieńska	5
3.	kijowska	1
4.	kostromska	1
5.	mińska	2
6.	mohylewska	2
7.	moskiewska	1
8.	nowogrodzka	1
9.	petersburska	2
10.	podolska	1
11.	pskowska	2
12.	smoleńska	1
13.	witebska	1
14.	Rosja (bez podania guberni)	7

Opracowanie własne na podstawie kartoteki osobowej nauczycieli, sporządzonej przez autorkę.

Wyłącznie w latach międzypowstaniowych pracowało w szkołach Królestwa Polskiego 10 osób, ucząc języka rosyjskiego, geografii oraz historii Rosji i Polski. Władimir Aleksandrowicz (ur. 1835) był synem duchownego prawosławnego z guberni podolskiej. Studia w Instytucie ukończył w 1857 r., po czym mianowano go nauczycielem historii i geografii w Gimnazjum w Suwałkach (1858–1861), później w Piotrkowie (1861–1862) oraz w Radomiu (1862–1863). Brał udział w powstaniu styczniowym, był w 1863 r. członkiem Organizacji Narodowej w Radomiu⁵³. Paweł Awroryn (ur. 1831), syn Piotra, duchownego prawosławnego, po ukończeniu seminarium duchownego w Niżnym Nowogrodzie studiował w Głównym Instytucie Pedagogicznym, ale ze względu na stan zdrowia przerwał studia po dwóch latach. Pracował w Królestwie jako nauczyciel języka rosyjskiego, historii i geografii kolejno w Szkole Powiatowej w Wieluniu (1855–1856), w Łowiczu (1856–1858) oraz w Sieradzu do 1862 r.⁵⁴.

⁵³ A. Massalski, *op. cit.*, s. 57.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 62–63.

Joachim Bielinskij (ur. 1832) z guberni witebskiej, ukończył Główny Instytut Pedagogiczny w 1855 r. Uczył w Instytucie Szlacheckim w Warszawie historii i geografii Rosji w latach 1855–1862⁵⁵. Michaił Jakimow (ur. 1832) z guberni moskiewskiej, kształcił się w Instytucie jako stypendysta Królestwa Polskiego. Po studiach, które ukończył w 1853 r., był nauczycielem języka rosyjskiego w Instytucie Szlacheckim w Warszawie w latach 1854–1856, a następnie do 1859 r. w 3. Szkole Powiatowej w Warszawie⁵⁶. Iwan Kanaposiewicz (ur. 1834), syn duchownego prawosławnego z guberni grodzieńskiej, według ustaleń Joanny Schiller również stypendysta rządowy, od 1857 r. był nauczycielem nadetatowym w Gimnazjum Realnym, a w latach 1858–1860 w warszawskiej 3. Szkole Powiatowej⁵⁷. Nikołaj Maksimow (1831–1888), syn Jakuba, pochodził z guberni kostromskiej. Po ukończeniu Instytutu (w 1853 r.) uczył historii powszechnej oraz historii i geografii Polski i Rosji w Instytucie Szlacheckim w Warszawie w latach 1853–1855, po czym został przeniesiony do Korpusu Kadetów w Połocku. Był następnie dyrektorem VI Gimnazjum w Petersburgu, głównym inspektorem szkół Zachodniej Syberii oraz dyrektorem seminarium nauczycielskiego w Goldingen (Łotwa), gdzie mieszkał do końca życia⁵⁸. Wisarion Piotrowski (Pietrowskij) (ur. 1831) z guberni archangielskiej, studia w Instytucie ukończył w 1854 r. jako stypendysta Królestwa Polskiego. Był nauczycielem języka rosyjskiego w 5-klasowej Szkole Powiatowej w Warszawie (1854–1860) a następnie w 3. Szkole Powiatowej w Warszawie, do 1861 r.⁵⁹ Nikołaj Turczaninow (ur. 1835), również uczył języka rosyjskiego: od 1857 r. w Szkole Powiatowej w Łowiczu, a od 1859 do 1860 w Szkole Powiatowej Realnej we Włocławku⁶⁰. Nikołaj Wasiliew (ur. 1827) ukończył Instytut w 1848 r. i został nauczycielem nadetatowym w Gimnazjum w Piotrkowie, gdzie do 1854 r. uczył literatury i języka rosyjskiego⁶¹. Aleksiej Zamarjew (ur. 1825) pochodził z Kronsztadu w guberni petersburskiej. Po studiach od 1842 r. uczył języka rosyjskiego w szkołach warszawskich, a od 1854 r. przeniesiono go do Piotrkowa. W 1862 r. został naczelnikiem powiatu łeczyckiego. Był członkiem rady szczegółowej Zakładu ubogich dzieci w Kaliszu⁶².

⁵⁵ Ibidem, s. 81.

⁵⁶ Ibidem, s. 170.

⁵⁷ Ibidem, s. 190; J. Schiller, *Portret zbiorowy nauczycieli*, s. 301.

⁵⁸ A. Massalski, *op. cit.*, s. 266; *Краткое историческое обозрение действий*, s. 54; <http://dic.academic.ru/dic.nsf/biograf2/8405> (dostęp: 03.07.2010)

⁵⁹ A. Massalski, *op. cit.*, s. 327; J. Schiller, *Portret zbiorowy nauczycieli*, s. 362.

⁶⁰ A. Massalski, *op. cit.*, s. 437.

⁶¹ Ibidem, s. 444–445.

⁶² Ibidem, s. 474.

Zaprezentowani poniżej nauczyciele uczyli w szkołach średnich w Królestwie Polskim także po wprowadzeniu reformy szkolnej przez A. Wielopolskiego. Pod względem wyznaniowym była to grupa bardzo jednolita. Z wyjątkiem Karola Rydzewskiego, wszyscy byli wyznania prawosławnego. K. Rydzewski był katolikiem, pochodzącym z guberni mińskiej. Urodził się w 1832 r. w rodzinie szlacheckiej, był synem Tomasza i Anny z Borkowskich. Zaraz po studiach, które ukończył ze stopniem starszego nauczyciela gimnazjalnego, podjął pracę w Gimnazjum radomskim. Tam w latach 1859–1867 uczył matematyki i fizyki. Następnie do roku 1872 pracował w Gimnazjum w Kielcach, równoległe do stycznia 1872 r. zatrudniony był w żeńskim Progimnazjum, skąd zwolniony został ze względu na stan zdrowia. Krótko po tym zmarł 17 maja 1872 r.⁶³

Oprócz K. Rydzewskiego i wspomnianego wcześniej N. Filipowa, jeszcze tylko Timofiej Lewskij (ur. 1835) uczył fizyki i matematyki. Pochodził ze szlachty rodowej guberni nowogrodzkiej i zanim podjął pracę w Królestwie, był po ukończeniu Instytutu w 1858 r. nauczycielem historii naturalnej w Gimnazjum chersońskim, pełniąc równocześnie funkcję nadzorca wychowanków pensjonatu przy tym gimnazjum. Przeniesiony został do gimnazjum funkcjonującego przy Liceum Richelieu'go w Odessie w 1862 r. na stanowisko starszego nauczyciela historii naturalnej. Tam równoległe był inspektorem prywatnej szkoły żeńskiej p. Klein, a od października 1864 r. został inspektorem prywatnej szkoły męskiej należącej do p. Killera. Jednak już 12 stycznia 1865 r. został mianowany na stanowisko nauczyciela fizyki i historii naturalnej w Gimnazjum Rosyjskim w Warszawie, po czym 1 sierpnia 1868 r. przeniesiono go do Rosyjskiego Gimnazjum Żeńskiego, przemianowanego wkrótce, od marca 1869 r., na I Warszawskie Gimnazjum Żeńskie. Emeryturę wystąpił w tej szkole w 1880 r. Jego żoną była Olga Wretto, córka Odyseusza. W Warszawie urodziły się ich dzieci, Michał (ur. 17 października 1877 r.) i Lidia (ur. 25 sierpnia 1879 r.)⁶⁴.

Większość prezentowanych tu nauczycieli wykładała język rosyjski (16 osób), język rosyjski, historię i geografę (6 osób), a historię oraz geografę (3 osoby).

T. Lewskij nie był jedynym nauczycielem, który w chwili rozpoczęcia pracy na terenie Królestwa miał doświadczenie uzyskane w szkołach na

⁶³ RGIA, f. 733, op. 202, d. 408, *Именной список чиновников и учителей Келецкой учебной дирекции по 1.01.1871*, k. 2; Archiwum Państwowe w Kielcach, zesp. 133, Urząd Stanu Cywilnego Kielce Katedra, sygn. 151, księga zgonów 1872, akt 243, k. 61.

⁶⁴ RGIA, f. 733, op. 225, d. 270, *Формулярный список о службе с 15 июня 1880 г.*, k. 6–13; APW, zesp. 198, sygn. 70, *Акты с.с. парамии православной Собору кatedralного Св. Троицы в Warszawie в 1879 г.*, k. 84.

terenie Imperium. Było przynajmniej pięciu takich nauczycieli i to w grupie podejmującej pracę na terenie Królestwa Polskiego w latach po powstaniu styczniowym. Władze oświatowe nie miały już wówczas żadnych wątpliwości, że szkoły średnie Królestwa Polskiego muszą być jednym z instrumentów wynarodawiających młodzież polską. Wykonawcami tego zadania, co oczywiste, mieli być zatrudniani w nich nauczyciele. Takie przekonanie znalazło odzwierciedlenie w uregulowaniach prawnych, określających rolę, jaką nauczyciele mieli pełnić w tym procesie. Jednym z nowych przepisów było rozporządzenie Komitetu Urządzącego o reorganizacji szkół w Królestwie Polskim, w którym polecono zwrócić szczególną uwagę na skład osobowy resortu oświaty w Królestwie i podjęcie kroków mających na celu obsadzenie stanowisk, w ostateczności najważniejszych, ludźmi całkowicie godnymi zaufania i oddanymi pracy w nowym systemie szkolnym⁶⁵.

Staż pracy w szkołach na terenie Imperium, oprócz T. Lewskiego, posiadało jeszcze pięciu nauczycieli. Ich pojawienie się w Królestwie jest o tyle istotne, że nie byli oni przygotowywani do pracy w szkołach polskich zgodnie z planami władz Głównego Instytutu Pedagogicznego z 1851 r., o czym była już mowa wyżej. Oznaczało to między innymi, iż nie uczyli się w trakcie studiów języka polskiego, tym lepiej, nawiasem mówiąc, wypełniając w Królestwie powierzone sobie zadanie rusyfikowania młodzieży polskiej. Jednym z nich był pochodzący z Kijowa Iwan Lebedynskij (ur. 1822), nauczyciel języka rosyjskiego, historii i geografii w Gimnazjum Realnym w Łodzi w latach 1867–1872. Instytut ukończył w 1842 r. i uczył języka łacińskiego w Gimnazjum w Moskwie i w III Gimnazjum Filologicznym w Petersburgu, zanim otrzymał w 1852 r. przeniesienie do Gimnazjum Żeńskiego w Radomiu. Emeryturę uzyskał w 1872 r. po 20 latach pracy w Królestwie Polskim⁶⁶. Kolejnym był Szymon Sołncew (ur. 1829), pochodzący z guberni smoleńskiej, syn Fiodora, duchownego prawosławnego. Po studiach w Instytucie, które ukończył w 1857 r. ze stopniem młodszego nauczyciela gimnazjów, uczył przedmiotów filologiczno-historycznych w Gimnazjum w Jekatierinosławiu w latach 1857–1864. Z powodu choroby przez prawie rok pozostawał bez zatrudnienia, po czym przyjechał do Królestwa, gdzie uczył języka rosyjskiego

⁶⁵ Пор. *О преобразовании учебных заведений в Царстве Польском с 22.09./4.10.1864 г.*, [w] *Сборник правительственных распоряжений по учредительному Комитету в Царстве Польском*, t. 1, Warszawa 1867, s. 317–326.

⁶⁶ *Programm des Deutschen Real-Gymnasiums in Lodz am Schlusse des Schuljahres 1867/68*, Łódź 1868, s. 31; „Циркуляр по Управлению Варшавским Учебным Округом” 1872, s. 599.

kolejno w Gimnazjum w Płocku (1865–1867), w Pińczowie (1868–1869), w Piotrkowie Trybunalskim (1869–1875) i w III Gimnazjum w Warszawie (1875–1883). W Pińczowie mianowano go inspektorem Gimnazjum klasycznego w 1868 r., z tym, że za dodatkowym wynagrodzeniem w wysokości 250 rubli rocznie uczył tu literatury rosyjskiej. Stanowisko inspektora powierzono mu także w Gimnazjum w Piotrkowie. Po wprowadzeniu w 1873 r. reformy tołstojowskiej była to funkcja dyrektora gimnazjum, podobnie jak w III Gimnazjum w Warszawie. Od 1862 r. był członkiem jekatierinowskiej żydowskiej komisji gubernialnej, a na terenie Królestwa działał jako członek Komitetu Egzaminacyjnego przy Zarządzie Gubernialnym Płockim (od 1865 r.), członek komitetu do budowy cerkwi prawosławnej w Płocku (od 1866 r.), a następnie Piotrkowie (od 1869 r.). Emeryturę uzyskał 1 września 1883 r., ale pracował jeszcze przez rok w Siedlcach, skąd został zwolniony na własną prośbę 1 sierpnia 1884 r. Jego żoną była córka podpułkownika Leontija Sinieguba, Zofia. Mieli córkę Marię (ur. 20 sierpnia 1861 r.)⁶⁷. Nieco później pojawił się w szkołach średnich Królestwa Dmitrij Onacewicz, nauczyciel gimnazjalny w Kremieńczugu w gub. połtawskiej. Studia w Instytucie ukończył w 1847 r. Uczył języka rosyjskiego, geografii i historii w Szkole Powiatowej Specjalnej w Lipnie (1867–68), następnie w Szkole Powiatowej Ogólnej w Mławie (1868–69), po czym został nauczycielem Gimnazjum Żeńskiego w Płocku (1869–1874). W latach 1889–1895 był inspektorem Szkoły Handlowej im. Leopolda Kronenberga w Warszawie, gdzie wykładał historię powszechną i historię handlu⁶⁸. Inaczej przebiegała kariera zawodowa nauczyciela języka rosyjskiego Kallistrata Jancewicza (ur. 1833), syna Michała, duchownego prawosławnego, pochodzącego z guberni grodzieńskiej. Studia w Instytucie podjął on po ukończeniu w 1853 r. litewskiego seminarium duchownego. Po studiach na fakultecie historyczno-filologicznym uczył w 5-klasowej Szkole Powiatowej w Pińczowie (1858–1862) a później w warszawskiej 3. Szkole Powiatowej (1862–1863), po czym wrócił na teren Rosji i przez kilka lat (1863–1866) pracował w Gimnazjum w Słucku. Zdecydował się jednak przyjechać do Warszawy z dwojgiem dzieci, Stefanem, ur. w 1860 r. oraz Zofią, ur. w 1865 r. (owdowiał naj-

⁶⁷ RGIA, f. 733, op. 225, d. 466, *Формулярный список о службе с 10.09.1883 г.*, k. 17–26; Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, zesp. 343, sygn. 7, k. 65.

⁶⁸ *Краткое историческое обозрение действий*, s. 58; RGIA, f. 733, op. 202, d. 419, *Именный список чиновников и учителей Плоцкой учебной дирекции*, k. 1; R. Plenkiwicz, *Monografia Szkoły Handlowej im. Leopolda Kronenberga*, <http://www.ksiazka10906.stareksiazki.org/strona-191.html>

⁶⁹ RGIA, f. 733, op. 225, d. 584, *Формулярный список о службе с 1.07.1881 г.*, k. 1–7.

prawdopodobniej po 1865 r.) i w 1866 r. został nauczycielem języka rosyjskiego w Gimnazjum Rosyjskim, gdzie pracował aż do emerytury, którą uzyskał w 1881 r.⁶⁹ I wreszcie Aleksandr Andriejanow (ur. 1827), który studia w Instytucie ukończył w 1846 r. Od 1848 r. uczył w Gimnazjum w Dyneburgu (Łotwa). W Królestwie pracował kolejno w Szkole Powiatowej Ogólnej w Warszawie (od 12 sierpnia 1869 r.), przekształconej następnie w II Progimnazjum klasyczne, później w VI Gimnazjum Męskim w Warszawie i od 9 stycznia 1871 r. w III Gimnazjum Żeńskim w Warszawie. W 1873 r. ożenił się z damą klasową IV Gimnazjum Żeńskiego, Jekatieriną Daniłówną Cjawłowską. Była to córka nieżyjącego już wówczas generał-majora Daniła Iwanowicza Cjawłowskiego (1795–1870), od 1864 r. pomocnika naczelnika wojsk Warszawskiego Okręgu Wojskowego, który wcześniej wstąpił się akcją przeciw Polakom w 1831 r., kiedy był sztabs-oficerem 3 korpusu piechoty⁷⁰.

Siedmiu spośród prezentowanych tu nauczycieli powierzono zwierzchnictwo nad szkołami średnimi Królestwa Polskiego. Oprócz wymienionego wcześniej Nikołaja Filipowa, który kierował Gimnazjum w Lublinie, a następnie w Warszawie w latach międzypowstaniowych, pozostałym powierzano stanowiska inspektorów, a następnie dyrektorów szkół po powstaniu styczniowym. Wcześniej niż wspomniany już Dmitrij Onacewicz pojawił się w Królestwie Polskim Piotr Żemczużyn (ur. 1837), który został pomocnikiem inspektora III Gimnazjum Męskiego w Warszawie w 1869 r., a po reorganizacji szkolnictwa w wyniku ustawy tołstojowskiej był inspektorem IV Gimnazjum w Warszawie. Był on synem duchownego prawosławnego z guberni pskowskiej, w 1853 r. ukończył pskowskie seminarium duchowne, a następnie Główny Instytut Pedagogiczny, fakultet historyczno-filologiczny w 1857 r., ze stopniem młodszego nauczyciela gimnazjów. Pracę nauczycielską rozpoczął bezpośrednio po studiach jako nauczyciel historii i geografii w Szkole Powiatowej w Wieluniu (1857–1862), a po reformie A. Wielopolskiego został mianowany nauczycielem tych przedmiotów w radomskim Gimnazjum (1862–1864). Przez ponad rok, decyzją namiestnika Królestwa Polskiego, był nadetatowym urzędnikiem Komisji Rządowej Oświecenia Publicznego i dopiero w 1865 r. otrzymał stanowisko nauczyciela języka rosyjskiego w Szkole Powiatowej Ogólnej w Warszawie. Równolegle uczył w Aleksandryjsko-Maryjskim Instytucie Wychowania Panien w Warszawie. W 1866 r. został przeniesiony do IV Gimnazjum w Warszawie. Prawo do

⁶⁹ APW, zesp. 198, sygn. 54, *Sobór katedralny w Warszawie 1873 r.*, k. 89; „Циркуляр по Управлению Варшавским Учебным Округом” 1869, s. 338; ibidem 1871, s. 52; *Краткое историческое обозрение действий*, s. 42.

emerytury uzyskał 4 maja 1876 r. na skutek ciężkiej choroby (paraliż)⁷¹. Wasilij Markianowicz (ur. 1835), wywodzący się ze szlachty rodowej guberni mohylewskiej, został inspektorem Gimnazjum w Pińczowie 1 lutego 1867 r., po czym przeniesiono go na stanowisko inspektora Gimnazjum kieleckiego 1 października 1867 r. W 1873 r. powierzono mu stanowisko inspektora, a następnie dyrektora Gimnazjum w Radomiu, gdzie równolegle kierował Gimnazjum Żeńskim. W. Markianowicz dość szybko awansował w hierarchii urzędniczej resortu oświaty, bowiem w 1883 r. został naczelnikiem łódzkiej dyrekcji naukowej, a zakończył pracę w Królestwie na stanowisku naczelnika suwalskiej dyrekcji naukowej w latach 1888–1890. Żonaty był z Marią Szachową, córką Jakuba. Mieli syna Jakuba, ur. w 1875 r.⁷² Miejsce W. Markianowicza w szkole pińczowskiej zajął wspomniany wyżej Szymon Sołncew, mianowany inspektorem tego Gimnazjum 1 stycznia 1868 r.⁷³ Zwierzchnikiem szkoły został też Tomasz Oleszkiewicz (1826–1895), także syn duchownego, pochodzący z guberni grodzieńskiej. Główny Instytut Pedagogiczny ukończył w 1849 r. z prawami młodszego nauczyciela języka rosyjskiego i został skierowany do szkół w Królestwie Polskim. Uczył w Warszawie kolejno w Gimnazjum Gubernialnym (1849), w 3. Szkole Powiatowej (1849–1856), następnie w Instytucie Szlacheckim (1857–1861) oraz w Gimnazjum Realnym (1862–1867). Został zatwierdzony jako pełniący obowiązki inspektora praskiego Progimnazjum mieszanego 20 lipca 1867 r. W 1869 r. przeniesiono go do II Progimnazjum klasycznego w Warszawie. W 1874 r. ożenił się z córką kapitana artylerii Konstantina Żeltobriuchowa, Marią. Mieli syna Michała, ur. 17 lipca 1875 r. Emeryturę T. Oleszkiewicz otrzymał w sierpniu 1884 r.⁷⁴

Nauczycielem języka rosyjskiego był Julian Kurhanowicz (ur. 1833), pochodzący z guberni grodzieńskiej. Instytut ukończył w 1855 r. W latach 1855–1866 pracował w Szkole Powiatowej Ogólnej w Rawie, gdzie oprócz języka rosyjskiego uczył także religii prawosławnej⁷⁵. Kolejny ab-

---

⁷¹ CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 2418, *Об определении на службу окончающих в 1857 году курс пансионеров Царства Польского*, k. 11; RGIA, f. 733, op. 225, d. 160, *Формулярный список о службе с 11.02.1877 г.*, k. 9–12.

⁷² RGIA, f. 733, op. 225, d. 299, *Формулярный список о службе с ноября 1890 г.*, k. 35–44.; Archiwum Państwowe w Radomiu, *Акты парафии правосл. Św. Mikołaja w Radomiu, 1875*, k. 14.

⁷³ RGIA, f. 733, op. 225, d. 466, *Формулярный список о службе с 10.09.1883 г.*, k. 17–26.

⁷⁴ APW, zesp. 198, sygn. 57, *Sobór katedralny w Warszawie*, k. 97; ibidem, sygn. 60, k. 55; A. Massalski, *op. cit.*, s. 305.

⁷⁵ A. Massalski, *op. cit.*, s. 233.

solwent Instytutu w grupie nauczycieli języka rosyjskiego to Jewstachij Januczko (ur. 1834), który pochodził z guberni mińskiej. Instytut ukończył w 1855 r. W latach 1855–1863 wykładał rosyjski w Szkole Powiatowej Realnej w Warszawie, następnie w 1. Szkole Powiatowej Specjalnej⁷⁶. Języka rosyjskiego uczył Konstanty Popow (ur. 1826), pochodzący z guberni grodzieńskiej. Ukończył Instytut w 1857 r. Pracował w Gimnazjum Realnym w Warszawie (1859–1862), a następnie w Szkole Powiatowej Ogólnej przy I Gimnazjum w Warszawie, skąd został zwolniony z końcem 1863 r. z powodu „przetrzymania urlopu”⁷⁷. Z Petersburga pochodził Igor Schwartz (ur. 1824), syn Jakuba, urzędnika. Instytut ukończył w 1842 r. Mianowano go nauczycielem języka rosyjskiego i historii w Szkole Powiatowej Niemiecko-Rosyjskiej w Warszawie (1844–1845). Pracę tę kontynuował w latach 1845–1862, po przeniesieniu szkoły do Łodzi. Po reformie A. Wielopolskiego uczył w Szkole Powiatowej Ogólnej w Łowiczu (1862–1867), a później w III Gimnazjum w Warszawie (1867–1873)⁷⁸. W szkołach Królestwa Polskiego uczył także Wasilij Nosowicz (ur. 1829), który pochodził z guberni mohylewskiej. Instytut ukończył w 1854 r. W latach 1854–1861 wykładał statystykę i język rosyjski, później tylko rosyjski w Instytucie Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Marymoncie. W roku szkolnym 1862/63 był nauczycielem I Gimnazjum w Warszawie⁷⁹.

Trzech nauczycieli, oprócz języka rosyjskiego, dodatkowo uczyło religii prawosławnej. Należeli do nich Michaił Sierno-Sołowiewicz, nauczyciel języka rosyjskiego w szkołach powiatowych w Łęczycy i w Płocku, Piotr Aslenickij, nauczyciel języka rosyjskiego w szkołach powiatowych w Pińczowie i w Siedlcach oraz wspomniany już Julian Kurhanowicz, uczący religii prawosławnej, oprócz języka rosyjskiego, w Szkole Powiatowej w Rawie. M. Sierno-Sołowiewicz (ur. 1830) pochodził z guberni mińskiej. Po ukończeniu Instytutu ze stopniem studenta rzeczywistego, został mianowany w 1849 r., decyzją Ministerstwa Oświecenia Publicznego, nauczycielem nadetatowym języka rosyjskiego w Królestwie Polskim, z prawami młodszego nauczyciela gimnazjów i z obowiązkiem wysłużenia, zgodnie z § 13 Ustawy Instytutu, 8 lat w resorcie oświaty, w tym nie mniej niż

⁷⁶ Ibidem, s. 174; „Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego” 1863, s. 176.

⁷⁷ A. Massalski, *op. cit.*, s. 337; „Dziennik Powszechny” nr 49 z 18. 02./1. 03. 1864, s. 443.

⁷⁸ RGIA, f. 733, op. 202, d. 405, *Список должностных лиц, служащих в учреждениях Варшавской учебной дирекции за 1870 г.*, k. 5; Archiwum Państwowe w Łodzi, sygn. 807, *Формулярный список о службе с 1853 г.*, k. 14–15; A. Massalski, *op. cit.*, s. 376.

⁷⁹ J. Schiller, *Portret zbiorowy nauczycieli*, s. 348; „Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego” 1863, s. 169.

3 lata w Królestwie⁸⁰. Piotr Aslenickij (ur. 1824) wywodził się z mieszczań-
skiej rodziny w guberni pskowskiej. W 1852 r. mianowano go nauczycie-
lem języka rosyjskiego w Szkole Powiatowej 5-klasowej w Pińczowie,
a od 1853 r. uczył tam też religii prawosławnej. W latach 1858–1861 uczył
w Szkole Powiatowej w Siedlcach⁸¹.

Prezentowana, niezbyt liczna, grupa absolwentów Głównego Instytutu
Pedagogicznego w Petersburgu to Rosjanie, którzy byli zatrudnieni
w szkołach średnich Królestwa Polskiego zarówno w latach międzypow-
staniowych, jak i po powstaniu styczniowym. Oczekiwano od nich wów-
czas realizacji nowej polityki oświatowej, zmierzającej do urzeczywistnie-
nia unifikacyjnych planów caratu. Większość, jak już wspomniano, zosta-
ła do tego odpowiednio przygotowana w trakcie studiów. Niektórzy z wy-
chowanków Instytutu pochodzili ze stanu duchownego, co oznaczało
„przyswojenie sobie od najwcześniejszego dzieciństwa określonych trady-
cji i stereotypów w zachowaniu”, niezbędnych do funkcjonowania w tym
środowisku⁸². Mieli oni za zadanie wychowywanie w szkołach średnich
Królestwa Polskiego poddanych lojalnych wobec cara, spoczywał też na
nich obowiązek prezentacji dorobku cywilizacyjnego i kulturalnego Rosji
oraz nauczanie języka rosyjskiego.

W latach pięćdziesiątych XIX w. wiadomo było, iż dotychczasowy sys-
tem kształcenia nauczycieli szkół średnich w Rosji wymaga reform. Wraz
ze zwiększającą się liczbą gimnazjów rosło zapotrzebowanie na kadry na-
uczające. W roku 1853 na ogólną liczbę 3 956 nauczycieli szkół średnich
w Rosji, 37,5% nie miało stopni naukowych. Podobnie rzecz się miała
z kadrą kierowniczą gimnazjów rosyjskich: spośród 337 dyrektorów,
o których ministerstwo posiadało informacje, ponad 1/3 nie miała
w ogóle stopni naukowych, natomiast spośród 351 inspektorów szkół śre-
dnich bez stopni było 72. Rosyjskie gimnazja przestały być wówczas kla-
sycznymi ogólnokształcącymi, ale też nie stały się specjalnymi (zawodo-
wymi). Ich absolwenci mieli wiedzę fragmentaryczną i nieprzydatną w ży-
ciu, z drugiej zaś strony szkoły słabo przygotowywały do studiów uniwer-
syteckich, w wyniku czego odnotowano upadek kształcenia uniwersytec-
kiego. W drugiej połowie lat pięćdziesiątych nie ograniczono liczby stu-
dentów i pozwalano podejmować studia osobom z wykształceniem do-
mowym (od 1857 r.). Pierwszeństwo oddano kształceniu uniwersyteckie-

⁸⁰ CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 4001, *Об определении студентов и воспитанников в учителя*, k. 1–2; A. Massalski, *op. cit.*, s. 378.

⁸¹ A. Massalski, *op. cit.*, s. 61.

⁸² Podaję za: J. Wólczyk, *Rosja i Rosjanie w szkołach Królestwa Polskiego 1833–1862. Szkice do obrazu*, Wrocław 2005, s. 159.

mu, przed wyższymi szkołami typu zamkniętego – z tego powodu zamknięto w 1858 r. Główny Instytut Pedagogiczny. W wyniku tych decyzji znacznie wzrosła liczba uczniów w gimnazjach: z 17 817 w roku 1855 do 29 524 w roku 1863⁸³. Po nieudanej próbie kształcenia nauczycieli w latach sześćdziesiątych na dwuletnich kursach, gdzie przygotowywano absolwentów uniwersytetów (oprócz już istniejących 67 ustanowiono jeszcze 106)⁸⁴, nauczycieli szkół średnich nadal kształcono w uniwersytetach. Do koncepcji kształcenia w zakładzie zamkniętym powrócono jeszcze w 1867 r., kiedy utworzono w Petersburgu Cesarski Instytut Historyczno-Filologiczny dla 100 wychowanków. Wszyscy kształcili się tam na koszt państwa i z tego powodu obowiązkiem absolwentów była służba w resorcie oświaty co najmniej przez 6 lat. Instytut ten przygotowywał nauczycieli języków klasycznych i rosyjskiego, literatury rosyjskiej, historii i geografii dla szkół średnich. Nauka trwała tu cztery lata, a absolwenci otrzymywali tytuł nauczyciela, z wszystkimi prawami osób, które ukończyły studia uniwersyteckie⁸⁵.

Aneks nr 1

Kadra nauczająca w Głównym Instytucie Pedagogicznym w Sankt Petersburgu w latach 1828–1859

Katedra	Imię i nazwisko	Lata pracy
Katedra Religii	Wasilij Borysowicz Bażanow	1828– 6.09.1845
	Paweł Fiodorowicz Solarski	29.11.1845 – 1859
	Dawid Flitner	1837–1844
	Luis Bluhm	1.08.1844–1847
	Georgij Karl Fromman	15.05.1847–10.09.1853
	Kornelius Lalande	1853–30.08.1856
	Dominik Stacewicz	12.03.1852–1.07.1855
Katedra Filozofii	Adam Andriejewicz Fiszer	16.01.1832– 1850
	Paweł Fiodorowicz Solarski	11.09.1850– 1859

⁸³ В. С. Иконников, *Русские университеты в связи с ходом общественного образования*, Санкт Петербург 1876, s. 108–110.

⁸⁴ *Вспомогательный доклад Министра народного просвещения 7 сентября 1865 года*, Санкт Петербург 1865, s. 6.

⁸⁵ S. Okolski, *Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim*, t. II, Warszawa 1882, s. 416; L. Bazyłow, *Historia nowożytnej kultury rosyjskiej*, Warszawa 1986, s. 423.

Katedra Praw: Rosyjskiego Państwowego i Cywilnego	Jegor Wasiliewicz Wrangel Nikołaj Fiodorowicz Roźdestwienskij Michaił Michajłowicz Michajłow	16.01.1832–15.06.1841 2.06.1844–1848 7.02.1848–1859
Katedra Prawa Rzymskiego	Roman Andriejewicz Stekhardt	1831–1847
Katedra Ekonomii Politycznej	Konrad Iwanowicz Besser Iwan Wasiliewicz Wiernadskij	1831–21.06.1857 27.08.1857–1859
Katedra Matematyki	Fiodor Iwanowicz Busse Michaił Wasiliewicz Ostrogradskij Michaił Ignatiewicz Pczelnikow Wasilij Iwanowicz Żiruchin Nikołaj Sergiejewicz Budajew	1829–30.01.1840 8.03.1840–1859 30.01.1832–1859 2.06.1848–24.10.1853 1853–1859
Katedra Fizyki	Adolf Jakowlewicz Kupfer Emil Heinrich Friedrich Christianowicz Lenz	30.07.1829–1.07.1851 18.07.1851–1859
Katedra Chemii i Technologii	Germain Henri Hess Aleksandr Abramowicz Woskresienskij	16.01.1832–29.01.1848 1848–1859
Katedra Zoologii	Jakim Grigoriewicz Ziemnickij Johann Friedrich von Brandt	1832–1843 1843–1859
Katedra Botaniki	Jakim Grigoriewicz Ziemnickij Iwan Osipowicz Szychowskij Franz Joseph Ruprecht	1832–1848 1848–1854 1854–1859
Katedra Mineralogii	Adolf Jakowlewicz Kupfer Aleksandr Filipowicz Postels Stiepan Siemionowicz Kutorga	1828–14.02.1833 1833–25.02.1848 25.02.1848–1859
Katedra Historii	Matwiej Maksimowicz Timajew Friedrich Fiodorowicz Lorenz Michaił Siemionowicz Kutorga Michaił Iwanowicz Kastorskij	1828–1.08.1832 1832 – 21.06.1857 7.08.1857–29.01.1859 styczeń 1859 – do zamknięcia Instytutu
Katedra Statystyki	Aleksandr Grigoriewicz Obodowskij Konrad Iwanowicz Besser Iwan Wasiliewicz Wiernadskij	1832 – 1846 19.04.1846 – 1851 1851–1859
Katedra Literatury Rosyjskiej	Matwiej Iwanowicz Talyzin Piotr Aleksandrowicz Pletniew Vacat Platon Grigoriewicz Obodowskij Iwan Iwanowicz Dawydow Stefan Izydorowicz Lebiediew	1828 – 21.07.1832 22.09.1832 – 12.10.1839 12.10.1839 – 26.11.1840 26.11.1840 – 8.01.1848 30.01.1848 – 5.09.1851 5.09.1851 – 1859
Katedra Literatury Łacińskiej	Remi Akinfijewicz Gillet Aleksandr Łukicz Kryłow Antoni Iwanowicz Grimm Edward Iwanowicz Gaffner Arsenij Iwanowicz Mienszczykow (Mienszczykow)	1828 – 23.06.1830 1828 – 31.01.1834 13.07.1830 – 28.02.1834 – 9.03.1838 1839

	Fiodor Fiodorowicz Walter Iwan Bogdanowicz Szejnman Roman Andriejewicz Stekhardt Theodor Friedrich Freytag Nikołaj Aleksiejewicz Ławrowskij Nikołaj Michajłowicz Błagowieszczenskij Konstantin Skworcow	14.12.1839 – 1.01.1848 1847 – 1851 1.01.1848 – 28.09.1848 11.11.1848 – lipiec 1851 17.08.1851 – 25.08.1852 1852 – 1859 4.07.1853 – 1859
Katedra Literatury Greckiej	Christian Friedrich Gräfe Iwan Bogdanowicz Szejnman Nikołaj Aleksiejewicz Ławrowskij Dmitrij Christoforowicz Gumalik	30.07.1829 – 30.11.1851 1.12.1851 – 1859 17.08.1851 – 25.08.1852 24.12.1853 – 1859
Katedra Literatury Niemieckiej	Fiodor Iwanowicz Middendorf Ludwik Bogdanowicz Majer Luis Bluhm Fiodor Fiodorowicz Bollenzen	1828 – 08.1832 23.05.1833 – 16.01.1841 26.09.1841 – 1859 10.06.1843 – 1.01.1848
Katedra Literatury Francuskiej	Remi Akinfijewicz Gille Adolf Crecy de Chamilion (Cresi de Szamilion) Alfred Bujeau	30.08.1829 – 24.09.1842 21.10.1842 – 24.12.1857 24.12.1857 – 1859
Katedra Pedagogiki	Fiodor Iwanowicz Busse Aleksandr Grigoriewicz Obodowski Luis Bluhm Nikołaj Aleksiejewicz Wyszniegradskij Stefan Izidorowicz Lebidiew	1840 – 21.12.1845 28.02.1845 – 8.01.1848 12.02.1848 – 1849 13.05.1849 – 1858 1858 – 1859
Katedra Języków Słowiańskich	Izmail Iwanowicz Sriezniewskij	1847 – 1859
Katedra Astronomii	Aleksiej Nikołajewicz Sawicz	1.08.1849 – 1859
Katedra Języka Polskiego	Tomasz Iwanowicz Kurhanowicz Piotr Pawłowicz Dubrowskij	26.08.1833 – 29.01.1836 1.08.1851–1858

Kadra naukowa Głównego Instytutu Pedagogicznego – noty biograficzne

Zamieszczone poniżej dane osobowe kadry naukowej Instytutu opracowano na podstawie drukowanych sprawozdań Głównego Instytutu Pedagogicznego. Szereg danych szczegółowych zaczerpnięto z internetowej encyklopedii biograficznej Biografija.ru (Биография.ру), w której zgromadzonych jest ponad 140 tysięcy biogramów znacniejszych postaci w Rosji⁸⁶.

Bażanow Wasilij Borysowicz, protojerej (1800–1883), ukończył Akademię Duchowną w Petersburgu. W 1827 r. otrzymał katedrę teologii w Uniwersytecie w Petersburgu. Od 1844 r. członek Św. Synodu i główny kapłan gwardii. Religię prawosławną w Głównym Instytucie Pedagogicznym wykładał od 1828 r. do 6.11.1845 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 25;
<http://www.rulex.ru/01020461.htm>

Besser Konrad Iwanowicz, profesor zwyczajny Głównego Instytutu Pedagogicznego w Petersburgu. Sprowadzony został na katedrę z Niemiec w 1831 r. 19.04.1846 r. czasowo powierzono mu kierowanie katedrą statystyki Instytutu. Wykładał wówczas statystykę i ekonomię polityczną na fakultetach: prawnym i historycznym. Po reorganizacji Instytutu, gdy katedry ekonomii i statystyki zostały połączone w jedną, kierował nią do 1851 r. 21 czerwca 1857 r., w wyniku wysługi lat, przeszedł na emeryturę. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 27, 30.

Bluhm Luis Jegorowicz, profesor literatury niemieckiej w Instytucie, doktor teologii. 25.02.1843 r., drogą konkursu, zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego na katedrze literatury niemieckiej Głównego Instytutu Pedagogicznego. 30.11.1844 r. przeniesiony na stanowisko profesora zwyczajnego. W tym samym roku powierzono mu prowadzenie lekcji religii ewangelickiej. Język niemiecki wykładał do zamknięcia Instytutu. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 33–34.

Błagowieszczenskij Nikołaj Michajłowicz (1821–1892), pochodził z Petersburga. Po ukończeniu Głównego Instytutu Pedagogicznego w 1842 r. delegowany na studia w zakresie filologii klasycznej do Lipska i Heidelbergu. Po powrocie mianowany adiunktem na katedrze literatury starożytnej w Uniwersy-

---

⁸⁶ <http://www.biografija.ru/default.aspx>

tecie Kazańskim. W 1852 r. przeniesiony do Petersburga, jako następca prof. T. F. Freytaga, na stanowisko profesora zwyczajnego w Głównym Instytucie Pedagogicznym (do 1859 r.) oraz w Uniwersytecie Petersburskim (do 1872 r.). W Kazaniu uzyskał stopień magistra literatury starożytnej (1847 r.), a następnie doktora filozofii i filologii starożytnej (1851 r.). W latach 1861–1872 był członkiem Komitetu Naukowego w Ministerstwie Oświecenia Publicznego, a w latach 1867–1869 Komitetu Naukowego przy Św. Synodzie. W latach 1872–1883 rektor Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie wykładał literaturę rzymską. W 1883 r. przeszedł na emeryturę i został przydzielony do Ministerstwa Oświecenia Publicznego, gdzie mianowano go członkiem rady przy ministrze. W 1892 r. obchodził w Petersburgu jubileusz 50-lecia swojej działalności naukowej i pedagogicznej. Zmarł w tym samym roku. L. T. Błaszczuk, *Filologia klasyczna na Uniwersytecie Warszawskim w latach 1816–1915*, cz. II: 1862–1915, Warszawa 2003, s. 157–160;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=10936

Bolzen Fiodor Fiodorowicz, ukończył Uniwersytet w Getyndze. W 1834 r. mianowany starszym nauczycielem języka niemieckiego w domu wychowawczym w Gatczynie. W 1843 r. przeniesiony na stanowisko adiunkta literatury niemieckiej w Głównym Instytucie Pedagogicznym. W wyniku reorganizacji Instytutu zwolniony w 1848 r., 2 lata był w „odstawce”. W 1850 r. powierzono mu stanowisko bibliotekarza w departamencie hydrograficznym Ministerstwa Morskiego, a po miesiącu został mianowany profesorem języka sanskryckiego w Uniwersytecie Kazańskim. Po zwolnieniu w 1856 r., wyjechał za granicę i mieszkał w pobliżu Getyngi. *Краткое историческое обозрение деѹтствѹ*, s. 34;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=11968

Brandt von Johann Friedrich (1802–1879), pochodził z Saksonii. Po ukończeniu gimnazjum w Juteborgu studiował medycynę w latach 1821–1826 w Uniwersytecie Berlińskim. W 1828 r. został prywatnym docentem na fakultecie medycyny, a w 1831 r. został adiunktem zoologii i dyrektorem muzeum zoologicznego w Petersburskiej Akademii Nauk. Przez kilka lat był dyrektorem żeńskiego instytutu maryjskiego. W latach 1843–1858 był profesorem zoologii i anatomii porównawczej w Głównym Instytucie Pedagogicznym, a od 1857 r. do 1869 r. Akademii Medyko-Chirurgicznej. Zwolniony ze służby w 1869 r. z tytułem zasłużonego profesora. W czasie swojej pracy naukowej prowadził badania naukowe na terenie Rosji, m.in. na zlecenie Ministerstwa Dóbr Państwowych w 1860 r. na Krymie w poszukiwaniu szkieletu mastodonta oraz po kilku latach na Kaukazie w celu prowadzenia badań ichtiologicznych. Był członkiem wielu europejskich towarzystw naukowych.
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=12971

Budajew Nikołaj Sergiejewicz (1833–1902), absolwent Głównego Instytutu Pedagogicznego (1853), bezpośrednio po studiach adiunkt na fakultecie fizyczno-matematycznym, na katedrze matematyki, aż do zamknięcia Instytutu. W 1857 r. uzyskał w Uniwersytecie Petersburskim stopień magistra nauk fizyczno-mate-

matycznych na podstawie pracy *Общая теория равновесия твёрдых тел, погруженных в жидкость* (Санкт Петербург 1856). W Uniwersytecie wykładał od 1865 r. geometrię wykreślną i wyższą geometrię oraz teorię sprężystości, w charakterze docenta prywatnego. W 1878 r. mianowany docentem etatowym Uniwersytetu, a profesorem nadzwyczajnym od 1885 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 27;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=13679

Bujeau Alfred, pełniący obowiązki profesora zwyczajnego literatury francuskiej w latach 1857–1859. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 34.

Busse Fiodor Iwanowicz (1794–1859), syn pastora wyznania ewangelicko-augsburskiego, pochodził z Petersburga. Tam kształcił się w gimnazjum gubernialnym, a od 1811 r. w petersburskim Instytucie Pedagogicznym. Po ukończeniu studiów w 1816 r. wysłany był za granicę w celu zapoznania się m.in. z metodą wzajemnego nauczania Bella-Lancastera w Anglii, Niemczech, Szwajcarii i Francji. Po powrocie w 1819 r. został mianowany nauczycielem matematyki w nowo otwartym II oddziale Głównego Instytutu Pedagogicznego. Od 30.07.1829 był adiunktem w katedrze matematyki. W 1823 r. był nauczycielem matematyki w III Gimnazjum, którego dyrektorem został w 1838 r. Uczył równolegle w Instytucie Smolnym. W latach 1832–1859 był profesorem w Głównym Instytucie Pedagogicznym, z tym, że w 1840 r. przeniesiono go na otwartą wówczas katedrę pedagogiki. Brał udział w opracowywaniu programów nauczania matematyki w gimnazjach i w szkołach powiatowych. Był autorem podręczników do arytmetyki i geometrii, które wydawał w latach 1829–1844. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 24, 27;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=14351

Dawydow Iwan Iwanowicz (1794–1863), pochodził z guberni twerskiej, z ubogiej rodziny szlacheckiej. Kształcił się w Instytucie Szlacheckim w Twerze, po czym ukończył fakultet filozoficzny na Uniwersytecie Moskiewskim, gdzie następnie wykładał łacinę i filozofię oraz sporadycznie algebrę. W 1822 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego literatury łacińskiej i filozofii w tym uniwersytecie. W 1831 r., po śmierci Aleksieja Fiodorowicza Mierzlakowa, zajął katedrę literatury rosyjskiej. Równolegle był inspektorem Aleksandryjskiego Instytutu dla Sierot i Łazariewskiego Instytutu Języków Wschodnich w Moskwie. W 1847 r. mianowany dyrektorem Głównego Instytutu Pedagogicznego w Petersburgu, gdzie przez pierwsze 4 lata wykładał literaturę rosyjską. Po zamknięciu Instytutu został senatorem. K. Bartnicka, *„Jaki powinien być uniwersytet rosyjski?”*, s. 91–117; *Краткое историческое обозрение действий*, s. 24; http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=32427

Dubrowskij Piotr Pawłowicz (1812–1882), syn starszego oficera. Kształcił się w Liceum ks. Bieborodki w Nieżynie, a następnie w Uniwersytecie Moskiewskim, gdzie pod kierunkiem prof. Jeżewskiego uczył się języka polskiego. Po egzaminie w 1835 r. otrzymał od kuratora Moskiewskiego Okręgu Naukowego zaświadczenie przyznające uprawnienia nauczyciela domowego. Nauczają

niem prywatnym parął się w latach 1835–1836, po czym został wysłany do Królestwa Polskiego, gdzie wykładał j. rosyjski kolejno w Instytucie Nauczycieli Elementarnych w Łowiczu (1837–1838), w Szkole Obwodowej na Muranowie w Warszawie (1838–1839), w Gimnazjum Gubernialnym w Warszawie (1839–1842), w Szkole Powiatowej na Nowym Świecie w Warszawie (1842–1845). W latach 1845–1851 był młodszym cenzorem Warszawskiego Komitetu Cenzury. Od 1842 r. wydawał w Warszawie czasopismo literackie „Денница” („Jutrzenka”), w językach polskim i rosyjskim, z którym współpracowali również Słowianie spoza Polski, m.in. V. Hanka, J. Kollár, J. E. Purkyně, I. Sriezniewskij i inni. W czasie pobytu w Warszawie zamieszczał swoje prace w „Московском Наблюдателе”, „Литературной Газете” oraz w „Библиотеке Warszawskiej”. Opublikował ponadto *Книгу для чтения* (1844 r.) oraz podręcznik do praktycznej nauki języka polskiego i rosyjskiego pt. *Polsko-rosyjskiej Komeniusz* (1844 r.). Efektem jego pracy naukowej był *Rosyjsko-polski słownik zawierający zbiór wyrazów i wyrażen najużywanych, wzory potocznej konwersacji, przykłady do tłumaczenia z języka polskiego na rosyjski i słowniczek do nich* (Warszawa 1841) oraz *Słownik polsko-rosyjski, administracyjny i sądowy* (Warszawa 1847) zawierający m.in. wyrażenia prawnicze i administracyjne, tabelę rang i stopni rosyjskich: wojskowych, cywilnych i duchownych. Przeniesiony następnie do Petersburga, był w latach 1851–1858 nauczycielem języka polskiego w Głównym Instytucie Pedagogicznym. Równoległe od 1855 r. był adiunktem Akademii Nauk, w II oddziale języka rosyjskiego i literatury. W 1862 r. opuścił Petersburg na stałe, zamieszkując i pracując w Warszawie i w Skierniewicach, gdzie zmarł. CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 4035, *O службе экстраординарного профессора польского языка Дубровского*, k. 2–4; J. Schiller, *Portret zbiorowy nauczycieli*, s. 148, 264; A. Massalski, *op. cit.*, s. 124–125.

Fiszer Adam Andriejewicz (1799–1861), pochodził z Austrii. Kształcił się w liceum jezuickim w Kremsmunster, a następnie na Uniwersytecie Wiedeńskim. Po studiach, w 1819 r. zajął się pracą pedagogiczną. Przyjechał do Rosji, gdzie minister S. S. Uwarow mianował go profesorem filozofii w Głównym Instytucie Pedagogicznym, a następnie w Uniwersytecie, gdzie wykładał – najpierw w języku francuskim, a następnie rosyjskim, psychologię, logikę, filozofię moralną, metafizykę i historię systemów filozoficznych. W 1850 r., kiedy zniesione były katedry filozofii we wszystkich rosyjskich uniwersytetach, przeniósł się na katedrę pedagogiki, gdzie pozostał do 1860 r., kiedy podał się do dymisji. Był pierwszym dyrektorem Gimnazjum Łarińskiego w Petersburgu (1835–1861).

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=130037

Flitner Dawid (1796–1869), pochodził z Saratowa. W 1817 r. ukończył teologię na Uniwersytecie w Dorpacie. Mianowany początkowo adiunktem, od 1818 r. pastor w kolonii we wsi Miedwedicko-Krestowyj Bujerak w gub. saratowskiej, a w latach 1820–1830 w kolonii Riazanowska gub. samarskiej. W 1830 r. mianowany nauczycielem religii w 1. Korpusie Kadeckim w Petersburgu i pastorem kościoła ewangelicko-reformowanego. Od 1841 r. generał-superintendent

konsystorza ewangelicko-luterańskiego. Stopień doktora filozofii uzyskał w 1836 r. w Uniwersytecie w Giessen. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 25;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=130130

Freytag Theodor Friedrich (1800–1859), pochodził z Saksonii. Studiował filozofię w Uniwersytecie w Dorpacie w latach 1817–1820, mianowany po studiach wykładowcą języków starożytnych w dorpackim Gimnazjum. W 1833 r. mianowany profesorem literatury greckiej i łacińskiej w Liceum Richelieu’go, a od 1835 r. cenzor Komitetu Cenzury w Odessie. W następnym roku przeniesiony na stanowisko profesora zwyczajnego w Uniwersytecie w Petersburgu, gdzie wykładał do 1852 r., pełniąc równocześnie funkcję pomocnika dyrektora Ermitażu. W Głównym Instytucie Pedagogicznym pracował od 1848 do 1851 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 32;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=130556

Fromman Georgij Karl Ludwíg (1809–1879), pochodził z Bawarii. Studiował filologię i teologię na Uniwersytecie w Jenie (1828–1830), a następnie, do 1831 r., teologię w Bonn i w Berlinie. W 1833 r., po uzyskaniu doktoratu z filozofii i stopnia kandydata z teologii, mianowany był prywatnym docentem, a w 1837 r. profesorem nadzwyczajnym teologii w Uniwersytecie w Jenie. W 1839 r. uzyskał stopień doktora teologii na Uniwersytecie w Rostocku i został wyznaczony kaznodzieją kościoła ewangelicko-luterańskiego Świętego Piotra w Petersburgu. Funkcję tę wypełniał do października 1865 r. W tym czasie, w latach 1847–1853 wykładał religię ewangelicką w Głównym Instytucie Pedagogicznym. W latach 1865–1868 był profesorem teologii na Uniwersytecie w Berlinie. Od lipca 1868 r. był generał-superintendentem konsystorza ewangelicko-luterańskiego. Zwolniony na własną prośbę w 1877 r. przeniósł się do Jeny, gdzie zmarł w 1879 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 25;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=130699

Gaffner Edward Iwanowicz (1804–1889). Urodził się w Rydze w rodzinie kupieckiej. Kształcił się w Gimnazjum miejskim w Rydze, a następnie w Uniwersytecie Dorpackim, który ukończył w 1827 r. ze stopniem studenta rzeczywistego. W latach 1827–1830 był nauczycielem domowym w Kurlandii, a w latach 1830–1832 – nauczycielem w Rydze. W 1831 r. uzyskał w Uniwersytecie w Rostocku stopień doktora filozofii. Od 1832 r. uczył języka niemieckiego w Petersburskim Domu Wychowawczym, a następnie religii w Instytucie Technologicznym. W 1834 r. mianowany profesorem na katedrze literatury łacińskiej w Głównym Instytucie Pedagogicznym. W 1838 r. został gubernialnym dyrektorem szkół w Dorpacie. W 1849 r. przeniesiony na podobne stanowisko w Rydze. Od 1850 do 1857 r. rektor Uniwersytetu Dorpackiego. Od 1854 r. kierował Dorpackim Okręgiem Naukowym. Dyrektor Gimnazjum i szkół miejskich w Rydze w latach 1860–1877.

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=22244

Gillet Remi Akinfijewicz (Piotr Iwanowicz) (1766–1849), dyrektor Liceum Richelieu'go w Odessie (1820–1821). W Instytucie zatrudniony w latach 1829–1842 na stanowisku profesora zwyczajnego w katedrze literatury francuskiej. Zmarł 11 stycznia w Petersburgu. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 31–32, 34;

<http://feb-web.ru/feb/pushkin/chr-abc/chr/chr-1555.htm>

Grimm Anton Iwanowicz (1792–1846), doktor filozofii, profesor literatury łacińskiej w Instytucie Pedagogicznym. Profesor zwyczajny od 13 czerwca 1833 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 32;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=30011

Gräfe Christian Friedrich (1780–1851), filolog, zasłużony profesor, akademik zwyczajny. Kształcił się w liceum w Chemnitz w Saksonii i na Uniwersytecie w Lipsku, gdzie studiował filozofię i teologię. Studia ukończył w 1799 r. W 1810 r. przyjechał do Petersburga, gdzie w Akademii Duchownej wykładał język grecki do 1819 r. Równoległe od 1811 r. uczył łaciny w Głównym Instytucie Pedagogicznym. W latach 1819–1852 profesor na katedrze łaciny i greki Uniwersytetu w Petersburgu. Równoległe pomocnik bibliotekarza w bibliotece Ermitażu.

http://www.rdinforu.ru/site.php?mode=change_page&site_id=223&own_menu_id=30505&current_page=43

Gumalik Dmitrij Christoforowicz, z pochodzenia Grek, absolwent prawosławnej Akademii Duchownej w Sankt Petersburgu, adiunkt katedry literatury greckiej Głównego Instytutu Pedagogicznego od 24 grudnia 1853 r. do zamknięcia Instytutu. W 1854 r. wydał rozmówki greckie *Карманная книга для русских воинов в походах по турецко-греческим землям*. W latach 1862–1863 urzędnik Głównego Zarządu Cenzury do szczególnych poruczeń przy ministrze spraw wewnętrznych. *И. Чистович, История С. Петербургской Духовной Академии*, Санкт Петербург 1857, s. 389;

<http://sprachfuehrer.livejournal.com/53548.html>

Hess Germain Henri (1802–1850), urodził się w Genewie. Do Rosji przyjechał z rodzicami w 1805 r. Był synem malarza. Po ukończeniu Uniwersytetu w Dorpacie ze stopniem doktora medycyny był oddelegowany do Irkucka, gdzie pracował jako lekarz i brał udział w wyprawach naukowych. Zaproszony do Petersburga w 1830 r., do końca życia zajmował się działalnością naukową w dziedzinie chemii i mineralogii (m.in. zbadał tlenki kobaltu), wykładając równocześnie chemię m.in. w Instytucie Górnictwa i Głównym Instytucie Pedagogicznym (1832–1848). Od 1834 r. akademik Petersburskiej Akademii Nauk. Sformułował w 1840 r. prawo Hessa, zwane też prawem stałej sumy ciepła. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 28;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=24537

Kastorski Michal Iwanowicz (1809–1866), w 1839 r. ukończył Główny Instytut Pedagogiczny i został wysłany na studia zagraniczne (studiował m.in. w Pradze języki słowiańskie). W 1838 r. wrócił do Petersburga i został miano-

wany adiunktem na katedrze historii powszechnej Uniwersytetu Petersburskiego. W latach 1839–1843 zajmował w nim katedrę języków słowiańskich. Stopień doktora filozofii otrzymał w 1841 r. za pracę *Очерк славянской мифологии*. Był jednym z pierwszych słowianoznawców rosyjskich. Katedrą historii Głównego Instytutu Pedagogicznego kierował od lutego 1859 r. do zamknięcia Instytutu. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 29; http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=58390

Kryłow Aleksandr Łukicz (1798–1853), syn duchownego. Kształcił się w smoleńskim seminarium duchownym, w Głównym Instytucie Pedagogicznym i w Uniwersytecie w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień kandydata fakultetu historyczno-filologicznego. Został w Uniwersytecie na stanowisku wykładowcy geografii, a w latach 1825–1830 – historii starożytnej. Równolegle wykładał grekę w petersburskim Gimnazjum, historię w oddziale dla sierot i łacinę w Domu Wychowawczym w Petersburgu. Od 1828 r. był sekretarzem Petersburskiego Komitetu Cenzury. Od 1828 r. adiunkt historii powszechnej na Uniwersytecie i także adiunkt łaciny w Głównym Instytucie Pedagogicznym, gdzie pracował do 31 stycznia 1834 r. W 1833 r. zatwierdzony na stanowisku profesora zwyczajnego statystyki w Uniwersytecie Petersburskim. W 1837 r. zatrudniony w oddziale statystycznym Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (do 1842 r. redagował gazetę tego ministerstwa). http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=70141

Kupfer Adolf Teodor Jakowlewicz (1799–1865), pochodził z Mitawy. W 1820 r. ukończył Uniwersytet w Getyndze ze stopniem doktora filozofii. W latach 1821–1823 uzupełniał wykształcenie w zakresie krystalografii w Paryżu. W latach 1823–1828 profesor Uniwersytetu w Kazaniu. Od 1828 r. kierował obserwatorium przy petersburskim Instytucie Górniczym. Od 1849 r. dyrektor obserwatorium fizycznego resortu górnictwa. Opracował dokładne pomiary krystalograficzne różnych minerałów. Opublikował pierwszą w Rosji oryginalną pracę z termodynamiki *Замечания о механическом эквиваленте теплоты* (1852). W 1828 r. mianowany na katedrę mineralogii, skąd został zwolniony na własną prośbę 14 lutego 1833 r. Profesor zwyczajny w katedrze fizyki w Głównym Instytucie Pedagogicznym od 30 lipca 1829 r. do 1 lipca 1851 r., kiedy przeszedł na emeryturę. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 28, 29; http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=72032

Kurhanowicz Tomasz (1801–1865) syn Iwana, duchownego unickiego, on sam zaś był wyznania rzymskokatolickiego. W 1823 r. ukończył filozofię w Uniwersytecie Wileńskim i został mianowany w Gimnazjum w Wilnie na stanowisko nauczyciela łaciny i greki. Dwa lata później przeniesiono go do Szkoły Powiatowej w Kownie, a w 1831 r. ponownie uczył w Gimnazjum Wileńskim. Od 1832 r. pracował w Gimnazjum w Białymstoku, skąd decyzją kuratora Białoruskiego Okręgu Naukowego został przeniesiony do Głównego Instytutu Pedagogicznego w Petersburgu na stanowisko nauczyciela języka polskiego, z pensją 1500 rb rocznie oraz z dodatkiem mieszkaniowym w wysokości 500 rb rocznie. Od 1835 r. współredaktor organu Ministerstwa Oświece-

nia Publicznego, „Журнала Министерства Народного Просвещения”, w oddziale literatury polskiej. Od stycznia 1836 r. starszy nauczyciel łaciny i greki w Gimnazjum Grodzieńskim. CGIA SPb, f. 13, op. 1, d. 3627, *Формулярный список о службе учителя польского языка, титулярного советника Кургановича*, k. 4–37; J. Schiller, *Portret zbiorowy nauczycieli*, s. 319.

Kutorga Michaił Siemionowicz (1809–1886), urodził się w Mohylewie. W 1827 r., po ukończeniu III Gimnazjum w Petersburgu, podjął studia na fakultecie historyczno-filologicznym Uniwersytetu w Petersburgu. Po roku został wysłany do Instytutu Profesorskiego przy Uniwersytecie Dorpackim, gdzie studiował do 1833 r. Studia ukończył ze stopniem magistra filozofii. W latach 1833–1834 uzupełniał wykształcenie w uniwersytetach w Paryżu, Heidelbergu, Monachium i Berlinie. Po powrocie do Rosji, od 1835 r. wykładał historię w Uniwersytecie Petersburskim. Równolegle w latach 1843–1860 wykładał historię powszechną w Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej. W 1838 r. uzyskał stopień doktora i został profesorem nadzwyczajnym, a od 1844 r. – zwyczajnym. W Petersburgu wykładał do 1869 r., następnie – do 1874 r., w Uniwersytecie w Moskwie. I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007; http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=72696

Kutorga Stiepan Siemionowicz (1805–1861), urodzony w guberni mohylewskiej. Po ukończeniu Gimnazjum Gubernialnego w Petersburgu, kształcił się w Instytucie Nauczycielskim, a po jego zamknięciu w 1823 r. przeszedł razem z wszystkimi słuchaczami do nowo otwartego Gimnazjum w Petersburgu. Od 1827 r. studiował na fakultecie fizyczno-matematycznym Uniwersytetu Petersburskiego. Następnie studiował zoologię w Instytucie Profesorskim w Dorpacie, po czym przeniósł się na medycynę w Uniwersytecie Dorpackim i w 1832 r. uzyskał stopień doktora medycyny. W 1833 r. otrzymał katedrę zoologii w Uniwersytecie Petersburskim. Od 1835 r. profesor nadzwyczajny, od 1837 r. profesor zwyczajny. Cenzor Petersburskiego Komitetu Cenzury w latach 1835–1843. Od 1848 r. profesor zwyczajny mineralogii w Głównym Instytucie Pedagogicznym i na tym stanowisku pozostał do zamknięcia Instytutu. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 29; http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=72698

Lalande Kornelius (1824–1891), od 1849 r. pastor kościoła estońskiego w Petersburgu. Na budowę tego kościoła zbierał środki w całej Estonii. A. Лягущенко, *Эстонский приход в церкви Ингрии*; http://www.lehti.elci.ru/pdf/1_33/13.pdf

Lebediew Stefan Izydorowicz (1817–1882), ukończył Główny Instytut Pedagogiczny w 1842 r. Został w Instytucie jako wykładowca literatury rosyjskiej. Stopień magistra uzyskał w 1849 r. Od 1 lutego 1860 r. do 1 września 1865 r. cenzor Petersburskiego Komitetu Cenzury. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 31, 54; <http://www.opentextnn.ru/censorship/russia/dorev/persona/cenzory/?id=1439>

Lenz Emil Heinrich Friedrich Christianowicz (1804–1864), urodził się w Dorpacie. Studiował teologię, filologię i nauki przyrodnicze w Uniwersytecie Dorpackim. Przed ukończeniem studiów włączony jako fizyk w skład trzeciej wyprawy dookoła świata zorganizowanej przez Ottona von Kotzebue (1823–1826). Po powrocie otrzymał stopień doktora w Uniwersytecie w Heidelbergu. Wykładał w latach 1830–1831 w znakomitej szkole głównej niemieckiej Świętego Piotra w Petersburgu. W 1836 r. objął katedrę fizyki w Uniwersytecie w Petersburgu, a od 1840 r. był dziekanem oddziału fizyczno-matematycznego. Od 1851 r. wykładał w Głównym Instytucie Pedagogicznym, nie zaprzestając wykładania fizyki i geografii fizycznej w Michajłowskiej Szkole Artyleryjskiej. Wiele wydań miały jego podręczniki dla gimnazjów z obu tych przedmiotów. W 1863 r. wybrany rektorem Uniwersytetu Petersburskiego, którą to funkcję sprawował do końca życia (zmarł w Rzymie 29 stycznia 1864 r.). Główne rezultaty jego pracy naukowej to przede wszystkim Prawo Lenza czy też Reguła Lenza, znana również jako zasada przekory Lenza, która mówi, że każdy proces indukcji przebiega w kierunku przeciwnym do działającej przyczyny.

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=76287;

J. Schiller, *Universitas rossica*, s. 83.

Lorenz Friedrich Fiodorowicz (1803–1867), pochodził z Kreuznach (Nadrenia), doktor filozofii. Studiował w Heidelbergu i Berlinie. Do Rosji przyjechał w 1831 r. i został mianowany profesorem historii powszechnej w Głównym Instytucie Pedagogicznym. Od 1836 r. wykładał tylko na kursie końcowym. W 1840 r. jednorazowo był wybrany dyrektorem szkoły niemieckiej przy kościele św. Piotra, gdzie rozszerzył program nauczania języków starożytnych, historii i geografii (wprowadził statystykę i geografę fizyczną), wprowadził do programu gimnastykę (wybudował salę gimnastyczną), utworzył klasę przygotowawczą w oddziale dla dziewcząt. Po 25 latach pracy i nadaniu tytułu profesora zasłużonego, Lorenz otrzymał emeryturę, a w 1857 r. wyjechał za granicę. W Uniwersytecie w Bonn wykładał historię Rosji. Był autorem podręcznika do historii powszechnej, przetłumaczonego na język rosyjski przez W. W. Markowa pt. *История новейшего времени: от Венского конгресса до Парижского мира (1815–1856)*, Санкт Петербург 1869. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 29;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=79012

Ławrowskij Nikołaj Aleksiejewicz (1827–1899), kształcił się w seminarium duchownym w Twerze oraz w Głównym Instytucie Pedagogicznym. Po jego ukończeniu w 1851 r. mianowany profesorem na katedrze literatury greckiej i łacińskiej. Przeniesiony na Uniwersytet w Charkowie, otrzymał tam stopień magistra, następnie doktora literatury rosyjskiej. W 1875 r. mianowany dyrektorem Instytutu Filologiczno-Historycznego w Nieżynie. W latach 1884–1890 rektor Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1890 r. był kuratorem Dorpackiego Okręgu Naukowego. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 53;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=73478

Majer Ludwik Bogdanowicz, wykładał w Instytucie literaturę niemiecką od 23 maja 1833 r. do 16 stycznia 1841 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 33.

Michajłow Michaił Michajłowicz (1826–1891), profesor prawa cywilnego w Uniwersytecie w Petersburgu. W Głównym Instytucie Pedagogicznym zatrudniony od 1848 r. W 1850 r., po uzyskaniu stopnia magistra, zatwierdzony na stanowisku adiunkta. W ostatnich latach działalności Instytutu wykładał na wydziale historycznym prawo międzynarodowe i dyplomację. Zmarł 4 listopada 1891 r. w Jarosławlu. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 26; http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=89574

Middendorf Fiodor Iwanowicz (1776–1856), pochodził z Estonii. Kształcił się w Uniwersytecie w Jenie, po czym został dyrektorem Gimnazjum w Petersburgu. Był pierwszym dyrektorem Głównego Instytutu Pedagogicznego. Wcześniej, w latach 1818–1819, był tam profesorem literatury łacińskiej i inspektorem. Był zwolennikiem praktycznego nauczania. Napisał *Повесть для образования сердца и разума в пользу воспитанниц женского патриотического общества* (Санкт Петербург 1821). *Краткое историческое обозрение действий*, s. 24; http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=87694

Mienschczikow Arsenij Iwanowicz (1807–1884), po ukończeniu Gimnazjum w Twerze w 1829 r., podjął studia w Głównym Instytucie Pedagogicznym. W latach 1836–1839 uzupełniał wykształcenie w Berlinie, po czym mianowano go profesorem w Głównym Instytucie Pedagogicznym. W 1839 r. przeniesiony został do Uniwersytetu Moskiewskiego, gdzie wykładał historię literatury greckiej do 1866 r. <http://grammatici.narod.ru/menstsch.htm>

Obodowskij Aleksandr Grigoriewicz (1796–1852), pochodził z Halicza na Ukrainie, z rodziny szlacheckiej. Kształcił się w Gimnazjum Gubernialnym w Petersburgu, po czym rozpoczął studia w Akademii Medyko-Chirurgicznej, skąd przeniósł się do Głównego Instytutu Pedagogicznego. Po studiach wysłany za granicę w celu zapoznania się z systemami szkolnymi kilku państw europejskich. Był m.in. w Anglii, Francji, Szwajcarii i w Niemczech. Po powrocie do Petersburga uczył od 1820 r. geografii w Instytucie Nauczycielskim. W 1827 r. instytut włączono do III Gimnazjum, gdzie A. G. Obodowskij wykładał geografii i historię naturalną. W latach 1829–1848 był początkowo adiunktem, a od 1830 r. profesorem w Głównym Instytucie Pedagogicznym, gdzie wykładał geografii, statystykę i pedagogikę. W 1834 r. został mianowany sekretarzem naukowym konferencji Instytutu, a w 1845 r. – członkiem komitetu naukowego w IV oddziale Własnej Jego Wysokości Kancelarii. Ponadto był członkiem rzeczywistym Petersburskiego Towarzystwa Mineralogicznego i Imperatorskiego Towarzystwa Geograficznego. Publikował głównie podręczniki do pedagogiki, dydaktyki, geografii fizycznej, statystyki. W latach 1833–1834 był współwydawcą pierwszego w Rosji czasopisma pedagogiczne-

go „Педагогический Журнал”. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 24;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=98911

Obodowskij Platon Grigoriewicz (1803–1861), pochodził z Halicza na Ukrainie. Ukończył Petersburską Szkołę Wyższą. Już po ukończeniu gimnazjum został członkiem Towarzystwa Miłośników Literatury, Nauk i Sztuk. Od 1823 r. pracował w resorcie spraw zagranicznych, a po roku został nadzorcą w III Gimnazjum w Petersburgu, gdzie wkrótce wykładał gramatykę rosyjską i łacińską. W latach 1830–1835 studiował w Monachium, Heidelbergu, Berlinie, Stuttgarcie i Genewie, gdzie otrzymał dyplom doktora filozofii. Po powrocie do Petersburga mianowany tłumaczem w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. W 1839 r. mianowany wizytatorem klas w szkole Św. Katarzyny, a rok później profesorem literatury rosyjskiej w Głównym Instytucie Pedagogicznym. Od 1841 r. uczył języka i literatury rosyjskiej synów cara Mikołaja I. Był autorem wielu wierszy oraz 26 utworów dramatycznych. Zwolniony z Instytutu na własną prośbę 8 stycznia 1848 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 31;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=98917

Ostrogradskij Michaił Wasiliewicz (1801–1861), ukończył Gimnazjum w Połtawie, w latach 1816–1818 studiował w Uniwersytecie Charkowskim, a następnie, od 1822 r., w paryskim Collège de France oraz Sorbonie. 6 listopada 1826 r. przedstawił Paryskiej Akademii Nauk swoją pierwszą naukową pracę *Memoire sur la propagation des ondes dans un bassin sulindrique*, gdzie pokazał, że reprezentuje nowoczesny poziom rozwoju nauki europejskiej. W piątym roku pobytu w Paryżu został wykładowcą matematyki w Kolegium Henryka IV (1826–1827). W 1827 r. wyjechał do Petersburga, gdzie zyskał ogromną popularność dzięki wykładom z wyższej analizy matematycznej. Mimo iż nie miał stopnia studenta rzeczywistego, został wybrany 17 grudnia 1828 r. przez Petersburską Akademię Nauk na stanowisko adiunkta do wykładu matematyki stosowanej. W 1855 r. mianowany na stanowisko zwyczajnego akademika tej Akademii, do wykładu czystej matematyki. Od 1856 r. członek-korespondent Paryskiej Akademii Nauk. Profesor w oficerskich klasach Morskiego Korpusu Kadetów, w Korpusie Inżynierów Drogowych, w Głównym Instytucie Pedagogicznym, w Szkole Głównej Inżynierskiej i w Szkole Artyleryjskiej. Zmarł 20 grudnia 1861 r. w Połtawie. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 27–28;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=102224

Pczelnikow Michaił Ignatiewicz (ur. 1810), po ukończeniu Głównego Instytutu Pedagogicznego został w 1836 r. w Instytucie dla pogłębienia wiedzy w zakresie fizyki pod kierunkiem prof. Kupfera i Lorenza. W latach 1840–1849 wykładał matematykę, a w latach 1836–1849 – fizykę na kursie przygotowawczym. W 1842 r. uzyskał stopień magistra filozofii w Uniwersytecie w Petersburgu. W 1852 r. wydał *Чтения о предметах физики* (2 wyd. Petersburg 1858). Wykładał ponadto w Korpusie Paziów, w Nikołajewskiej Szkole Inżyn-

nierskiej, w pułku szlacheckim i w Żeńskim Instytucie Patriotycznym. Zmarł między 1860 a 1870 r.

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=110283

Pletniew Piotr Aleksandrowicz (1792–1862), syn duchownego. Kształcił się w seminarium duchownym w Twerze, a następnie w Głównym Instytucie Pedagogicznym. Wykładał literaturę w szkołach żeńskich i w korpusach kadetów. W 1832 r. objął katedrę literatury rosyjskiej w Uniwersytecie w Petersburgu. Rektorem Uniwersytetu był w latach 1840–1861. Członek drugiego oddziału Akademii Nauk. Był nauczycielem Aleksandra Nikołajewicza, późniejszego cara Aleksandra II.

<http://dic.academic.ru/dic.nsf/biograf2/10165>

Postels Aleksandr Filipowicz (1801–1871), syn pastora ewangelickiego, pochodził z Dorpatu. W 1816 r. rozpoczął studia w Głównym Instytucie Pedagogicznym, a po utworzeniu Uniwersytetu Petersburskiego kontynuował studia na fakultecie fizyczno-matematycznym, które ukończył ze stopniem kandydata w 1823 r. Pozostał w Uniwersytecie, mianowany od 1824 r. pomocnikiem inspektora studentów. W 1831 r. został adiunktem na katedrze mineralogii w Uniwersytecie, a w 1833 r. adiunktem na katedrze mineralogii w Głównym Instytucie Pedagogicznym, skąd został zwolniony w 1848 r. po odpracowaniu 25 lat. W latach 1835–1837 równolegle był inspektorem szkół prywatnych w Petersburgu. Po likwidacji stanowiska adiunkta mineralogii w Uniwersytecie, został 1 stycznia 1836 r. wykładowcą historii naturalnej w Cesarskiej Szkole Prawniczej. Od 1845 r. rzeczywisty członek Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. W 1847 r. mianowany dyrektorem II Gimnazjum w Petersburgu, którym kierował do 1856 r., kiedy został powołany w skład Głównego Zarządu Szkół. Od 1863 r. był członkiem rady ministra oświecenia publicznego.

Краткое историческое обозрение действий, s. 29;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=108746

Roźdestwienski Nikołaj Fiodorowicz (ur. 1800 r. w Petersburgu), tam kształcił się w gimnazjum i w 1819 r. wstąpił do nowo utworzonego Uniwersytetu. W 1823 r. ukończył studia na fakultecie prawnym ze stopniem kandydata i został na tym fakultecie wykładowcą logiki, psychologii i historii filozofii. Wydał wówczas podręcznik logiki pt. *Руководство к логике с предварительным изложением кратких психологических сведений* (Санкт Петербург 1826) oraz *Хронологические таблицы древней истории философии* (Санкт Петербург 1830). W 1838 r. uzyskał doktorat na podstawie obronionej pracy dotyczącej historii rosyjskiego prawa spadkowego: *Историческое изложение российского законодательства о наследстве* (Санкт Петербург 1839). Mianowany profesorem zwyczajnym 2 czerwca 1844 r. Zwolniony z Instytutu w 1848 r., kiedy w wyniku reorganizacji zamknięto katedrę oraz fakultet prawa. Natomiast na stanowisku profesora w Uniwersytecie Petersburskim pracował do 1853 r., kiedy po 30 latach pracy został na własną prośbę zwolniony.

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=112194

Ruprecht Franz Joseph (1817–1870), pochodzenia niemieckiego, urodzony we Freyburgu (Saksonia). Jako syn austriackiego urzędnika wiele lat spędził w Pradze, gdzie kształcił się w gimnazjum a następnie, w latach 1830–1836 studiował medycynę w Uniwersytecie w Pradze. Jednak przedmiotem jego pracy naukowej była botanika. W 1838 r. otrzymał stopień doktora. W 1839 r. przyjechał do Petersburga. W 1840 r. zwrócił uwagę świata naukowego swoją obszerną pracą o wodorostach Oceanu Spokojnego (*Die Tange des nordlichen Stillen Oceans*), tym bardziej cenną, że była to pierwsza próba samodzielnej pracy w tym rejonie, za co otrzymał od Akademii Nauk nagrodę. W latach 1850–1855 dyrektor Petersburskiego Ogrodu Botanicznego, a następnie dyrektor Muzeum Botanicznego. Od 1859 r. badał roślinność w Dagestanie i w Gruzji. Członek wielu towarzystw naukowych. Katedrą botaniki Głównego Instytutu Pedagogicznego kierował do zamknięcia Instytutu.
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=113323

Sawicz Aleksiej Nikolajewicz (1810–1883). Rozpoczął studia w Uniwersytecie Charkowskim, po czym przeniósł się do Moskwy, gdzie zaczął studia prawnicze, a następnie, zgodnie z zainteresowaniami, ukończył matematykę w 1829 r., ze stopniem kandydata. Jeszcze na uniwersytecie pogłębiał wiedzę z astronomii pod kierunkiem profesora Dmitrija Pierewoszczikowa. Stopień magistra uzyskał w 1833 r., po czym został wysłany do Instytutu Profesorskiego w Dorpacie, w celu przygotowania do objęcia katedry. Przebywał tam do 1839 r., włączając w to lata pobytu na Kaukazie, gdzie zajmował się niwelacją terenu między Morzem Czarnym a Morzem Kaspijskim. Praca ta dała podstawę do napisania rozprawy doktorskiej *Über die Höhe des Caspischen Meeres und der Hauptspitzen der Caucasischen Gebirge* (1839). W 1839 r. mianowany profesorem nadzwyczajnym w Uniwersytecie Petersburskim na katedrze astronomii i geodezji, którą zajmował do 1880 r. W 1862 r. wybrany członkiem Cesarskiej Akademii Nauk. Katedrą astronomii w Głównym Instytucie Pedagogicznym w Petersburgu, utworzoną w 1848 r., kierował od 1 sierpnia 1849 r. do zamknięcia Instytutu. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 35;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=114338

Skworcow Konstantin, absolwent Głównego Instytutu Pedagogicznego z roku 1853, mianowany po ukończeniu studiów pełniącym obowiązki adiunkta od 4 lipca 1853 r. do zamknięcia Instytutu w 1859 r. Był pomocnikiem profesorów literatury łacińskiej i rosyjskiej. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 33, 64.

Solarski Paweł Fiodorowicz (1803–1890), po ukończeniu seminarium duchownego we Włodzimierzu studiował w latach 1825–1829 w Akademii Duchownej w Petersburgu. Stopień magistra teologii uzyskał w 1831 r. Od 1829 r. przez 4 lata wykładał historię kościoła oraz język hebrajski w seminarium duchownym w Ołoniecku. W 1833 r. przeniesiony do szkoły duchownej w Jamburgu (obecnie Kingisepp), a w 1835 r. – do szkoły Aleksandra Newskiego w Petersburgu. Następnie uczył religii w I Gimnazjum w Petersburgu (1835–1841), po czym objął katedrę filozofii w Głównym Instytucie Pedago-

gicznym. Po zamknięciu Instytutu był księdzem przy cerkwi uniwersyteckiej. Główne jego prace to pięciotomowy *Опыт библейского словаря собственных имен* (1879–1887), *Записки по нравственному богословию* – trzy tomy (1860–1864), *Нравственное православное богословие* (2 wyd. 1875).

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=120279

Sriezniewskij Izmail Iwanowicz (1812–1880), wybitny sławista i etnograf, pochodził z Jarosławia. Wykształcenie elementarne i średnie otrzymał w domu. Ukończył Uniwersytet w Charkowie, fakultet filozoficzny, oddział nauk etyczno-politycznych. Stopień magistra uzyskał w 1837 r. i został mianowany adiunktem w Uniwersytecie na katedrze ekonomii politycznej i statystyki. Pod wpływem profesora I. Daniłowicza, od którego nauczył się, jak wspominał, sceptycyzmu naukowego i dokładnej analizy, zapoznał się z literaturą polską. W latach 1839–1842 przebywał zagranicą, gdzie zbierał pieśni, przysłowia i inne pomniki literatury słowiańskiej. Po powrocie do Rosji objął nowo utworzoną katedrę sławistyki w Charkowie. W 1848 r. został zatrudniony na katedrze języków słowiańskich Głównego Instytutu Pedagogicznego w Petersburgu. Wszedł w skład Towarzystwa Geograficznego. Równocześnie był cenzorem Petersburskiego Komitetu Cenzury (do 1850 r.) W 1849 r. wybrany adiunktem w II oddziale Akademii Nauk, w 1851 r. – akademikiem nadzwyczajnym, w 1854 r. – akademikiem zwyczajnym. Z jego inicjatywy powstały „Известия Императорской академии наук по отделении русского языка и словесности”, gdzie opublikowano pomniki literatury narodowej różnych narodów słowiańskich. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 35;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=120835

Stacewicz Dominik (1808–1876), w 1825 r. wstąpił do zakonu oo. dominikanów w Poporciach. Ukończył szkołę powiatową w Orszy, a następnie Uniwersytet w Petersburgu ze stopniem kandydata wydziału filozoficznego, oddział historyczny. W 1833 r. przyjął święcenia kapłańskie. Pracował jako katecheta w szkołach w Petersburgu: w szkole budowlanej, w Nikołajewskim Instytucie dla Sierot, w II i III Gimnazjum, w Szkole Handlowej, w Głównym Instytucie Pedagogicznym, w Instytucie księcia Oldenburskiego, w Główniej Szkole Inżynieryjnej, w Konstantynowskiej Szkole Wojskowej, w Instytucie Inżynierów Łączności, w Korpusie Paziów J.C.M., w Szkole Podchorążych i Junkrów Kawaleryjskich, w Cesarskim Liceum Aleksandrowskim, w Cesarskiej Szkole Prawniczej. W latach 1836–1859 był kaznodzieją niemieckim przy kościele św. Katarzyny, następnie 1852–1859 zastępcą proboszcza tej parafii. W latach 1859–1864 przeor oo. dominikanów w Petersburgu i dziekan petersburski. Od 1864 r. był rektorem Akademii Duchownej w Petersburgu i drugim członkiem Kolegium rzymskokatolickiego. Doktorat z teologii i prawa kanonicznego uzyskał w 1867 r. w tej Akademii. Zmarł w Petersburgu, pochowany jest na cmentarzu Wyborskim. I. Wodzianowska, *op. cit.*

Stekhardt Roman Andriejewicz, pochodził z Bautzen (Budziszyn) w Saksonii, gdzie jego ojciec był pastorem. W 1826 r. ukończył Uniwersytet w Lipsku ze stopniem doktora filozofii i prawa. Wykładał w tym Uniwersytecie, po czym został adwokatem w Bautzen. W 1831 r. został powołany na katedrę prawa rzymskiego w Głównym Instytucie Pedagogicznym w Petersburgu i na tym stanowisku pozostawał do 1847 r., tj. do zamknięcia fakultetu prawa, po czym został przeniesiony na katedrę literatury łacińskiej. Oprócz tego wykładał w Szkole Prawniczej. Zmarł 28 września 1848 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 26–27, 32.

Szamilion (de) Cresi Adolf, profesor zwyczajny literatury francuskiej w Instytucie w latach 1842–1857. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 34.

Sztejnman Iwan Bogdanowicz (1819–1872), urodził się w Petersburgu. Ukończył fakultet filozoficzny na Uniwersytecie Petersburskim w 1840 r. ze stopniem kandydata. Następnie do 1843 r. studiował w Berlinie i w Lipsku. W 1845 r. uzyskał stopień magistra na Uniwersytecie w Petersburgu. Uczył łaciny w Gimnazjum Łarińskim a następnie w II Gimnazjum w Petersburgu. W 1847 r. został prywatnym docentem Uniwersytetu Petersburskiego, a od 1848 r. adiunktem literatury łacińskiej i greckiej w Głównym Instytucie Pedagogicznym. Stopień doktora filologii starożytnej uzyskał w 1851 r. Po zamknięciu Instytutu w 1859 r., został profesorem zwyczajnym w Uniwersytecie w Petersburgu. W 1867 r. mianowany dyrektorem petersburskiego Instytutu Historyczno-Filologicznego. Zmarł w Wiesbaden.

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=131253

Szychowski Iwan Osipowicz (1803–1854), z pochodzenia Polak. Urodził się w Riazaniu i tam w 1821 r. ukończył gimnazjum, po czym wstąpił do Instytutu Medycznego Uniwersytetu Moskiewskiego. Ukończył studia w 1825 r. ze stopniem lekarza i został mianowany pomocnikiem inspektora w Uniwersytecie. W 1829 r. otrzymał stopień doktora medycyny za dysertację *De digitalis purpurea*, a w 1837 r. — doktora filozofii za dysertację *De fructus plantarum phanerogamorum natura*. Od 1835 r. wykładał botanikę w Uniwersytecie Moskiewskim, a od 1836 r. – w moskiewskiej Akademii Medycznej. W 1840 r. przeniesiony na Uniwersytet w Petersburgu. Członek wielu rosyjskich i zagranicznych towarzystw naukowych. Zmarł 14 lipca 1854 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 28;

http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=137238

Tałyzin Matwiej Iwanowicz (1784–1855), syn duchownego z guberni twerskiej. Ukończył seminarium duchowne w Twerze, po czym podjął studia w nowo otwartym w 1804 r. Instytucie Pedagogicznym w Petersburgu. Po studiach został mianowany w 1808 r. nauczycielem rosyjskiej retoryki w 1. Korpusie Kadetów. Od 1809 r. wykładał literaturę rosyjską w Głównej Szkole Inżynierskiej i w Górniczej Szkole Kadetów. W czerwcu 1829 r. został mianowany profesorem Głównego Instytutu Pedagogicznego, gdzie równocześnie został powołany na stanowisko inspektora. Funkcję tę wypełniał do 21 lipca 1832 r. Po odej-

ściu z Instytutu, uczył do 1843 r. kolejno w szkole podchorążych i junkrów oraz w Pawłowskim Korpusie Kadetów. Publikował podręczniki do retoryki, logiki i do historii Rosji. Zmarł 20 maja 1855 r. w Petersburgu. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 24, 30–31;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=123065

Timajew Matwiej Maksimowicz (1796–1858), pochodził z Rewla (Tallinn). Po ukończeniu Gimnazjum w Wołogdzie w 1811 r., wstąpił do Instytutu Pedagogicznego w Petersburgu. Studia ukończył w 1816 r. i razem z trzema innymi studentami (Karolem Svenske, Aleksandrem Obodowskim i Fiodorem Busse) wyjechał na studia zagraniczne do Anglii, Francji i Szwajcarii, gdzie zapoznał się z metodą wzajemnego nauczania Bella-Lancastera. Po powrocie wykładał matematykę w Instytucie Wojskowo-Nauczycielskim oraz w Instytucie Nauczycielskim, przekształconym w 1823 r. w III Gimnazjum, gdzie Timajew został starszym nauczycielem historii. Uczył następnie w szkołach żeńskich w Petersburgu (m.in. w Instytucie Jekatierińskim i Instytucie Smolnym). W 1828 r. mianowany adiunktem historii powszechnej i rosyjskiej w Głównym Instytucie Pedagogicznym, gdzie wykładał do 1 sierpnia 1832 r. Był następnie nauczycielem prywatnym wielkiej księżnej Marii Nikołajewnej, Olgi Nikołajewnej i przyszłej żony Aleksandra II, Aleksandry Nikołajewnej. Od 1845 r. członek komitetu szkolnego przy IV oddziale Własnej Jego Wysokości Kancelarii, do spraw pomocy naukowych. Autor wielu podręczników literatury i gramatyki rosyjskiej. W rękopisie pozostawił m.in. dziennik, gdzie zawarł szczegółowy opis pobytu w szkołach wyższych zagranicą. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 29;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=124208

Walther (von) Christofor Fridrich (zm. 1886), bibliograf, był początkowo nauczycielem języków starożytnych w wielu petersburskich szkołach oraz w domach prywatnych. Najznakomitszym jego wychowankiem był I. S. Turgieńew. W 1848 r. został zatrudniony w Bibliotece Publicznej (obecnie Rosyjska Biblioteka Narodowa) w Petersburgu, której zbiory opisał w pracach *Die Elzevir-Sammlung in der Kais. Öffentlichen Bibliothek zu St. Petersburg* (Sankt Petersburg 1862), *Les Elzevir de la Bibliotheque Imperiale Publ. de St. Petersburg* (Sankt Petersburg 1864) oraz *Catalogue methodique des dissertations ou theses academiques imprimees par les Elzevir de 1616 a 1712, recueillies dans la Bibliotheque Imperiale Publique a St. Petersburg* (Brussel 1864), przy czym ostatni utwór wniósł wiele istotnych danych do literatury przedmiotu. Wykaz jego wierszy, napisanych w języku łacińskim (wiele z nich tłumaczonych było na język niemiecki i rosyjski), zamieszczono w katalogu wydanym przez Bibliotekę w Petersburgu: *Catalogue de la section des russica* (2 tomy, Petersburg 1873). Zmarł 26 listopada 1886 r. w wieku ok. 70 lat.
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=15174

Wiernadskij Iwan Wasiliewicz (1821–1884), pochodził z Kijowa, tam ukończył uniwersytet, po czym wykładał literaturę rosyjską w gimnazjum. W celu podniesienia kwalifikacji wysłany został w 1843 r. za granicę. W 1847 r. uzyskał

w Petersburgu stopień magistra. W latach 1846–1849 był adiunktem na katedrze ekonomii politycznej w Uniwersytecie św. Włodzimierza. W 1849 r. otrzymał stopień doktora i został mianowany profesorem nadzwyczajnym, a w 1850 r. przeniesiony na Uniwersytet Moskiewski. W latach 1856–1867 był urzędnikiem do specjalnych poruczeń przy ministrze spraw wewnętrznych w Petersburgu. W tym czasie był profesorem w Głównym Instytucie Pedagogicznym (1857–1859) i w Liceum Aleksandrowskim (1861–1868). W latach 1868–1876 kierował biurem państwowego banku w Charkowie, gdzie był także przewodniczącym wzajemnego Kredytu. Opublikował m.in. *Политическое равновесие и Англия* (Moskwa 1855 i Petersburg 1877), przekład niemiecki: *Die Weltherrschaft Englands*, Mitawa 1857; *Очерк истории политической экономии* (Petersburg 1858). *Краткое историческое обозрение действий*, s. 30;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=17469

Woskresienski Aleksandr Abramowicz (1809–1880), pochodził z guberni twerskiej. Był synem diakona, uczył się w seminarium duchownym w Twerze, po czym podjął studia w Głównym Instytucie Pedagogicznym. Po uzyskaniu dyplomu w 1836 r. wysłany był za granicę w celu pogłębienia studiów. Studiował m.in. w Giessen pod kierunkiem Justusa von Liebiga. Po powrocie do Petersburga w 1838 r. od razu uzyskał posadę adiunkta chemii w Uniwersytecie Petersburskim oraz stanowisko inspektora w Głównym Instytucie Pedagogicznym. Zajmował tam katedrę chemii i technologii na stanowisku profesora zwyczajnego w latach 1848–1859. Uczył też w Instytucie Budowy Dróg, w Akademii Inżynierskiej, w Korpusie Paziów i w szkole gwardyjskich podchorążych. Do grona jego wychowanków należeli m.in. Nikołaj N. Bekietow, Dmitrij I. Mendelejew, Nikołaj N. Sokolow, Nikołaj A. Mienszutkin i in. W 1863 r. został wybrany rektorem Uniwersytetu Petersburskiego, a od 1867 r. krótko był kuratorem Charkowskiego Okręgu Naukowego (jako przeciwnik klasycznego systemu nauczania zrezygnował ze stanowiska). Od 1864 r. był członkiem-korespondentem Cesarskiej Akademii Nauk. J. Schiller, *Universitas rossica*, s. 190; *Краткое историческое обозрение действий*, s. 28;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=19927

Wrangel Jegor Wasiliewicz, baron (1784–1841), po ukończeniu Uniwersytetu w Dorpacie uzupełniał wykształcenie w Wittenberdze i w Heidelbergu, po czym wstąpił do służby w Komisji Ustawodawczej działającej pod auspicjami Michaiła Speranskiego. W 1811 r. mianowany profesorem prawa rosyjskiego w Uniwersytecie Kazańskim, a od 1820 r. w Uniwersytecie Petersburskim. Następnie profesor zwyczajny w Głównym Instytucie Pedagogicznym aż do swojej śmierci 15 czerwca 1841 r. Wykładał równolegle w Liceum w Carskim Siole. Po otwarciu Szkoły Prawniczej mianowany jej inspektorem i nauczycielem następcy tronu.
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=19998

Wysniegradskij Nikołaj Aleksiejewicz (zm. 1872), w 1844 r. ukończył Główny Instytut Pedagogiczny. Stopień magistra literatury rosyjskiej uzyskał w 1847 r.

w Uniwersytecie Petersburskim. Od 1848 r. wykładał w Głównym Instytucie Pedagogicznym filozofię pod kierunkiem prof. Fiszera, a od 1849 r. – pedagogikę jako profesor nadzwyczajny na katedrze pedagogiki. Ze służby zwolniony w 1858 r. W 1857 r. zaczął wydawać w Petersburgu «Русский Педагогический Журнал», poświęcony zagadnieniom kształcenia dziewcząt. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 34–35;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=20299

Ziembnickij Jakim Grigoriewicz (1784–1851), kształcił się w seminarium duchownym w Czernihowie oraz w Głównym Instytucie Pedagogicznym, który ukończył w 1807 r. Mianowany starszym nauczycielem historii naturalnej, technologii i handlu w Gimnazjum w Petersburgu, wykładał następnie historię naturalną w Cesarskim Domu dla Sierot w Petersburgu, geologię i botanikę w Górniczym Korpusie Kadetów (1814), botanikę w Instytucie Szlacheckim (1817), w Uniwersytecie (1819) oraz zoologię i botanikę w Głównym Instytucie Pedagogicznym w charakterze najpierw profesora nadzwyczajnego (1832), a następnie zwyczajnego (od 1836). Kierował katedrą zoologii (1832–1843) oraz botaniki (1832–1848). Zwolniony po odpracowaniu 40 lat 18 lutego 1848 r. Członek-założyciel Cesarskiego Towarzystwa Mineralogicznego, którym kierował w latach 1827–1842. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 28;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=46097

Žiruchin Wasilij Iwanowicz (1821–1853), absolwent 4. kursu Głównego Instytutu Pedagogicznego. Dzięki staraniom prof. Ostrogradskiego o wzmocnienie kadry wykładającej wyższą matematykę w Instytucie, zatrudniony został na stanowisku adiunkta 2 czerwca 1848 r. w katedrze matematyki. Stopień magistra uzyskał 4 października 1850 r. w Uniwersytecie w Petersburgu. Pracował w Instytucie do śmierci 24 października 1853 r. *Краткое историческое обозрение действий*, s. 27;
http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=42818

rec. Joanna Schiller

Ewa Kula

The Main Pedagogical Institute in Sankt Petersburg (1828–1859) and Its Role in Education of Teachers for Schools in the Kingdom of Poland

Summary

History of teacher education for secondary schools in Russia dates from the second half of XVIIIth century, when in 1786, in range of reforms of Catherine II, the Teacher's Seminar (Teacher's Training School) was established. The Seminar had been eliminated from established in 1783 and directed by Teodor Iankovich de Mirievo (Jankovič Mirijeovski) the Main Public School of Petersburg. In 1803 the Seminar was renamed into Teachers Grammar School, and on the act of 1804 transformed into Pedagogical Institute, running 1804–1816. On 23rd December 1816 the Pedagogical Institute was renamed into The Main Pedagogical Institute, and then in 1819 included in the structure of new established Sankt Petersburg University.

The article presents the problems of organization and activity of the Institute from its reactivating in 1828 till closing in 1859. According to regulations of the act of 30th September 1828, the Institute had three faculties: Philosophy and Law, Mathematics and Physics, History and Philology. Graduates of full course obtained younger teacher of grammar school degree and they (like university graduates) could compete to master or doctor's degree at the university. In 1851, as a result of Ministry of Public Enlightenment act, the Institute was divided into lower and upper courses, and they next split into two faculties: History and Philology, and Mathematics and Physics. Within the History and Philology faculty there was established a department for training teachers of Russian literary and history in schools of Warsaw District. Polish language was an obligatory subject there. Between 1828–1847 the Institute was directed by Fiodor Ivanovich Middendorf, then (1847–1859) by Ivan Ivanovich Davydov.

Till 1859 graduates of the Institute consisted of 42 university professors, 377 secondary school teachers and 261 teachers of lower secondary schools. 28 graduates of the Institute were employed in man's state secondary schools in the Kingdom of Poland. Their role was to teach Russian language and culture and educate pupils as loyal tsar's serfs.